ARKIVEX

Den tionde

SUNNE-BYGDA

Årsskrift för Sunne Hembygdsförening

2000

Handelsboa på Hembygdsgården

FÖRORD

Så har det då hänt. 2000-talet är här, det känns spännande. Skönt att allt gick mycket bättre än vad många hade förutspått.

Ett år har jag nu suttit som ordförande för Sunne Hembygdsförening. Året har jag försökt att använda till att se och lära så mycket som möjligt. Det känns tryggt att ha så erfarna och energiska medarbetare i styrelsen.

Ett av målen för föreningens arbete är att se till att få fler medlemmar och då även yngre personer. Att blanda rutin och erfarenhet med nya tankar, förslag och idéer ger kreativitet. Föreningens många och bra aktiviteter bör därför, tror jag, kompletteras med verksamheter som vänder sig till den yngre generationen. En annan strävan måste vara att få fler att delta i Hembygdsarbetet, både yngre och äldre.

Hur ska vandrarhemsverksamheten drivas vidare, och vilken ekonomi är det i den? Hur ska vi lösa renoveringen av gamla Tingshuset? Det är några av de stora frågor vi måste lösa.

Ekonomin är för många föreningar en stor och tung fråga, så även för oss. Därför är det av största vikt att vi gör en långsiktig (flerårig) planering för föreningens framtida verksamhet. En enad strategi och klara mätbara mål måste därför gemensamt arbetas fram.

Det är ***allas vårt ansvar*** att Hembygdsarbetet lever vidare och att vi bevarar vårt rika kulturarv.

Styrelsen tackar alla som på olika sätt stöttat och hjälpt till i vår verksamhet.

Med gott hopp om att vi lyckas lika bra i det nya årtusendet som i det förra vill jag önska Er alla en god fortsättning på det nya året.

Sten-Åke Skyllkvist
ordf

Några av Hembygdsföreningens planerade aktiviteter för år 2000.

Mars. Årsmöte den 12:e, kl 15.oo
" Brasafton med underhållning.
April. Den 30:e, Valborgsmässofirande med brasa. Sunne Manskör underhåller.
Maj. Loppmarknad.
Juni. Den 23:e, midsommarfirande.
Juli. Sommarfest.
Aug. Hembygdens dag.
" Barnkulturdagen.
Okt. Trivseleftermiddag med nävgröt och fläsk.
Nov. Pysseldag med ljusstöpning.
" Julmarknad.
Dec. Luciafirande.

I redaktionen:

Lars Müller - ansvarig utgivare
Olle Gustafsson
Bengt Algotson
Kerstin Meric
Margit Olsson
Hans Olsson
David Myrehed

Innehåll

Sid 2 Förord.
Sid 3 Verksamhetsberättelse.
Sid 4 Margit Olsson: Några tankar kring ett foto.
Sid 6 Olle Gustafsson: Till minne av Magnus Svensson Rapp, alias Luffar-Magnus.
Sid 8 Nya hedersmedllemmar presenteras.
Sid 10 Göran Bengtsson: PQ-kultur,gårdshistoria och jordbruksmuseum.
Sid 18 Lars Müller: Ett härligt stycke tyg - om korkåpan i Sunne Kyrka.
Sid 21 Gunnar Kvarnåsen: Vålberga brunn.
Sid 23 Pia Eriksson: Ja ska jämt.
Sid 24 Arne Linnarud: Häxan i Granbäck.
Sid 26 Kerstin Meric: Gamla foton från Stöpaforstrakten.
Sid 29 Ragnar Magnusson: Den vedervärdiga timmerhuggningen.

Omslagsbildens fotograf: Erik Andersson.

Sunne Hembygdsförenings Verksamhetsberättelse

Hembygdsföreningens styrelse har, under 1999, bestått av
Sten-Åke Skyllkvist, ordförande, Lars Müller, vice ordförande, Anna Lena Nilsson, kassör, Ingemar Bredenberg, sekreterare och övriga ledamöter har varit Ulla Olsson, Maj Jansson, Olle Gustafsson, Sten Magnusson, Gunnar Andersson och Eskil Zetterlund.

Styrelsesuppleanter: Christer Albinsson, Bengt Algotsson, Carina Jakobsson, Leif Nilsson och Sven Westlund.

Revisorer: Ola Sterwin och Albin Hildén-Höglander.

Valberedning: Bengt Algotsson (sammankallande), Lennart Bäckvall och Per Asp.

Fast anställda: Hasse Nilsson och Cary Döring.

Vandrarhemsvärdinnor: Carola Magnusson, Lene Olsson och Ulla Sjölund, som till sin hjälp haft feriearbetande ungdomar.

Vandrarhemsverksamheten har under året fungerat bra och hela 5530 gästnätter har redovisats.

Sunne Hembygdsförenings medlemsantal uppgick till 287 st vid årets utgång.

Styrelsen har under året haft 8 styrelsemöten

Under året har styrelsen m. fl. ägnat många timmar åt att utreda olika frågeställningar om utveckling av anläggning och verksamheter. Detta har mynnat ut i djupa diskussioner om att hela verksamheten måste bygga på realistiska mål som skall vara väl förankrade i den ekonomiska verklighet som råder. För att trygga framtida verksamhet för Sunne Hembygdsförening måste det således arbetas fram en målstyrd plan för verksamheten där det ekonomiska utfallet måste beaktas vad gäller alla åtgärder.

Under det gångna året har sedvanliga festligheter, i enlighet med våra traditioner, genomförts i samband med Valborg, Midsommar, Kulturveckan och Lucia. Bl.a. genomfördes under Kulturveckans Barnkulturdag för sista gången prisutdelning i skolornas teckningstävling med motiv ur Selma Lagerlöfs diktning. I detta sammanhang vill vi från styrelsen rikta ett särskilt TACK till herrarna Lars Wennberg, Sven Schützer-Branzén och Nils Ritzén, som under åren genomfört dessa tävlingar på ett mycket fint sätt. Vidare har genomförts traditionella arrangemang såsom ljusstöpning, julpyssel, julmarknad m.m.

Som avslutning på verksamhetsberättelsen vill vi framföra ett stort och varmt TACK till alla som bidragit till Hembygdsföreningens verksamhet under det gångna året och därvid rikta ett särskilt tack till Sunne Köpmannaförening för dess bidrag till Midsommarfesten och i samband med Barnkulturdagen under Kulturveckan.

Styrelsen /

Sten-Åke Skyllkvist
Ordf.

Några tankar kring ett gammalt foto

av Margit Olsson

Jag sitter och ser på ett gammalt foto, som jag fick för några år sen av en avlägsen släkting i Sundsvallstrakten. En dag kom ett bud om den gamla damens bortgång. Hon som dog, 91 år gammal, var den lilla vitklädda flickan på bilden. Bilden togs i augusti 1917 . Gamle morfar hade begravts 89 år gammal. Platsen var Brännsvedjans gård i Attmars församling, en bit sydväst om Sundsvall. Dit kom Per Jansson i Bråten, Norra Åna, Sunne, två år före sin död. Han hade levat några år som änkling och hans gård var redan riven. Tre söner och tre döttrar är med på kortet, liksom deras barn och två mågar.

Hemmanet Norra Åna gränsade till Södra Åna, sedermera Stöpafors herrgård. Åna är omnämnt redan på 1500-talet och kom under 1600-talet att delas i Norra och Södra Åna. I början av 1700-talet fanns en man i Brårud, Nils Björn, f.d. bruksbokhållare, som gjorde egendomsaffärer. Han köpte upp delar från olika arvingar i Norra Åna. Så skapas tytdligen Bråten, som från 1711 blir släktgård för ättlingarna till Jon Månsson från Svenserud i Östra Emtervik och hans hustru Marit Arvidsdotter från Ingeby i Västra Emtervik. Omkring 1696 hade Jon kommit till Ingeby som måg, men nu beslutar han sig för att skaffa eget. Eftersom han var utan arvsrätt i gården, dröjer det till1719 innan han får laga fasta. Då har dottern Marit Jonsdotter nått giftasvuxen ålder och mågen Lars Nilsson från Klingeråsen, Västra Emtervik, deltar så gott han kan i köpet. Deras son Måns Larsson, f. 1723, blev näste ägare till gården. Måns hämtar sin brud från Svenserud i Östra

Emtervik. Hon heter Marit Olofsdotter.

Nästa generation blir deras dotter Ingeborg Månsdotter, f.1748. Hon hittade för omväxlings skull en gräsmarkspojke, Per Håkansson från Uddheden, f. 1746. Han har två systrar gifta i grannskapet. Dessutom har han varit dräng hos prästen i Gräsmark och där lärt sig både läsa och skriva. Jag har i min ägo ett papper med hans eleganta namnteckning (vid en tid när nästan alla använde bomärke; det skulle i så fall bara stått PHS). Han efterlämnade en dagbok, som är omnämnd i bouppteckningen 1812. Vart den tog vägen är givetvis en gåta. Enligt tradition i släkten kallades han Skol-Per. Kanske bedrev han undervisning för barnen i bygden.

Per Håkansson *f. 1746 i Uddheden, död 7/12 1812 i Norra Åna.*
Ingeborg Månsdotter *f. 1748 i N.Åna*
Barn:

Håkan	*f. 25/9 1777,*	*död 19/7 1784*
Marit	*f 15/7 1779,*	*död 6/8 1796*
Karin	*f. 11/1 1782*	
Gertrud	*f. 16/1 1786*	
Per	*f. 6/2 1789*	
Catharina	*f. 27/11 1791*	

Flickorna flyttade snart hemifrån och gifte sig. Gertrud gifte sig till Simrud. Hennes man var 30 år äldre än hon. Gertrud levde resten av sitt liv där och gården Där Väst går allmänt under namnet När Hjartre (dialekt för Gertrud) än i dag.

De andra döttrarna bosatte sig i Gunnerud. Catharina blev gift med en Jan Persson. Hon fick bl.a. sonen Per Jansson, född 1828.

Sonen Per Persson tog över gården efter föräldrarna och gifte sig med en flicka från Tosseberg. Per var tydligen svår på att dricka, ty i kyrkboken har prästen skrivit "slår sin hustru under rusets inflytande, vilket ofta inträffar". Vi får minnas att tiden omkring 1830 var svår. Folk söp sig fördärvade och svåra missväxtår med hungersnöd inträffade. Pers familj försvinner och Catharinas son Per Jansson köper gården av sin morbror. Köpebrevet är på 45 öre skatt och han får laga fasta 1854. Då är han redan gift med Ingeborg Olsdotter från Där Väst vid Sjön i Ingeborgjorden. Deras äldste, Janne, föddes 1852.

Den 15 maj 1876 säljer Per Jansson 35 öre skatt i Norra Åna till brukspatron Bernhard Pettersson på Stöpafors. Endast två år senare läggs Stöpafors bruk ner. Den stora bruksdöden breder ut sig och kanske har B. Pettersson en föraning om detta och tänker öka ut jordbruket. - Men varför säljer Per? Har pojkarna börjat sikta på arbete i Norrland?

På kortet sitter tre söner i främsta raden, Olof, Jan och Gustaf, medan två svågrar hamnat ute i vänstra kanten. De tre systrarna har plats i bakre ledet, liksom Jannes barn, som redan nått vuxen ålder. Jan och Gustaf var båda mågar på Brännsvedjan, där jordbruk och handel bedrevs. Troligen var detta också en gammal släktgård, men även den har nu gått ur släktens händer. Av Jannes barn gifte sig endast en, som blev barnlös. Nu har alla syskonen gått bort och främmande människor härskar över den stora gården.

Åter till Norra Åna. Traditionen berättar om Per Jansson att han beklagade sig för Bernhard Pettersson och oroade sig för barnen i Norrland. Denne skulle svarat att han alls inte behövde oroa sig, för hans barn var så duktiga att det skulle gå bra för dem.

Hur mycket som fanns kvar av Bråten är ovisst. Åtminstone 10 öre silvermynt skatt borde ha funnits kvar, men i slutet av 90- talet revs huvudbyggnaden och ingår i handelsboden (från slutet av 1920-talet Westlunds affär).

Per Jansson skrives som inhyses i Norra Åna, vilket ändras till hyresgäst. Det torde stå för samma sak. I vilket hus han bodde vet vi inte. År 1915 blir han utflyttad till Attmars församling, där han avlider två år senare. Därmed är släkten borta från bygden. Släktgården från 1711 är borta.

Du missar väl inte årsmötet sönd 12 mars kl 15.oo ?!

Till minne av Magnus Svensson Rapp, alias Luffar-Magnus

av Olle Gustafsson

Magnus Svensson Rapp, född 22/1 1865 i Eda församling, död på Bergskogs Vårdhem i Sunne den 3/6 1941.

Luffar-Magnus var en av många vandringsmän, som trafikerade vägarna i Fryksdalen under första halvan av 1900-talet och många är vi som minns honom.

Som de flesta vandringsmän hade han sina bestämda trader och vissa gårdar som han med jämna mellanrum besökte, där han visste att folket var vänligt sinnat och där han kunde få en bit mat och det bästa av allt, kaffe, som han var mycket förtjust i.

Jag, som tecknar dessa minnesrader, föddes på gården "Södra Gärdet" i Östanbjörke. Denna gård, som dialektalt kallas "Sygårn", var ett av Luffar-Magnus säkra besöksställen. Jag minns mycket väl den relativt lille mannen, där han kom vandrande efter landsvägen. Utan någon som helst brådska styrde han ofta stegen till tidigare nämnda gård. Att Magnus fick nånting att äta såg gamla Kristin till. Hon var en mycket god och snäll kvinna. Jag själv närmast avgudade Kristin, som jag kallade "Bombo", mitt sätt att som liten säga mormor, fast Kristin inte var min riktiga mormor, men vad gjorde det. Kristin var min egen "Bombo" och att få sitta i hennes knä när hon sjöng för mig, var för en liten parvel så lyckliga stunder, att jag burit dem med mig genom livet med största tacksamhet.

Det var vid denna tid jag såg Luffar-Magnus första gångerna och snart blev även han en kär vän till mig. Jag hörde tidigt namnet Luffar-Magnus, men blev tillsagd av min mor, att så fick jag inte säga."Då blir nog Magnus ledsen", varnade min mor och det ville jag inte på något vis. Min mor berättade långt senare, att när jag var liten och fick se Luffar-Magnus komma vandrande efter landsvägen, ropade jag av glädje: "Nu kommer Yffa-Manga!" Jag kunde ju inte säga Luffar-Magnus och det var tur. Jag blev åter påmind om att jag inte fick säga så, för då blir Magnus ledsen och kanske inte kommer hit mera, men detta var för mig något hemskt, om inte Magnus skulle komma hit och därför lade jag av med ordet "Yffa-Manga".

När Magnus gjorde sina besök på gården, sprang jag alltid honom till mötes. Sen tog jag hans hand och ledsagade honom in i det stora köket, där det alltid fanns något att äta. Jag var så förtjust i Magnus att jag alltid skulle sitta så nära honom som möjligt, så Magnus fick knappast matro för mig. Min mor berättade hur hon försökte flytta mig lite från Magnus, för att han skulle få äta i lugn och ro och så hyste hon en viss oro, att Magnus skulle ha löss och loppor och att jag skulle få dessa mindre trevliga följesla-

gare. Men, att få mig att flytta bort från min store idol Magnus var ej tänkbart och några loppor eller löss fick jag aldrig.

Jag tyckte mycket om Magnus, varför visste jag nog inte, och han var tydligen glad att en liten parvel tydde sig till honom. Men barn och gamla har väl för det mesta gått bra tillsammans.
Att vara luffare under soliga sommardagar gick väl kanske an, men när vintern kom och snön låg djup och kvicksilvret kröp ner till minus 30 grader, var det inte så särskilt angenämt och det var inte alla bönder som tillät luffare att övernatta i ladugårdar, i all synnerhet om bonden kände till att de rökte. Då kunde risken för brand vara för stor. Men om luffaren visade en snusdosa, som en enda last här i livet, fick han nog i de flesta fall övernatta i stall eller ladugårdar. Där var i alla fall tak över huvudet, varmt och gott.

Många gånger övernattade Magnus i gården Södra Gärdet, "Sygårn". Hans favoritplats var på golvet, framför den stora vedspisen. Tidigt nästa morgon var Magnus i farten före husfolket. Nu hade Magnus vaknat av sitt osvikliga kaffesug. Men han var högst speciell, ty han kokade alltid sitt kaffe på hela bönor och inte på malet kaffe som var brukligt. Gamla Kristin frågade en gång Magnus, varför han inte malde kaffet innan han lade på kokaren, men Magnus kunde svara på sitt eget sätt: "Ja vill int ha tocka rotvälling".
Frisk luft tyckte Magnus om, så när han övernattat framför spisen en svinkall vinternatt, var hans första åtgärd när han vaknat, att öppna ytterdörren på vid gavel. In strömmade den iskalla luften, som fick gamla Kristin att huttrande av köld fråga:"Vad i all världen tar du dig till Magnus?" Men Magnus som tycktes njuta av den friska morgonfläkten, svarade den frusna yrvakna Kristin: "Ja ä pocka släpp ut dretlokta".

Efter en övernattning med åtföljande mat och mängder med kaffe var Magnus redo att vandra vidare, ofta mot Bäck och Lövåsen, till bygder han kände så väl och vars människor han stod på god fot med. Men han gick inte in i vilken gård som helst; det var bara vissa ställen han stadigt återkom till.
På de stora ödsliga skogarna mellan Lövåsen och Ekshärad finns en plats som kallas Hinnerhöjda. Där hade Magnus byggt sig en koja, ett eget sommarresidens, där han tillbringade en del av sommaren. Men så satte vandringslusten in och då gjorde han en tur ut i bygderna igen.

Magnus var dödligt rädd för två saker: Den ena var åskan, den andra var ormar. För att om möjligt skydda sig för åskans faror, enligt egen uppfattning, hade han vid sin koja en försvarlig arsenal av egenhändigt tillverkade åskledare, som han tillverkat av koppartråd i alla upptänkliga konstruktioner. Han lindade även sina båda handleder med koppartråd, i den bergfasta förvissningen att detta skulle skydda honom för åskans faror.
En liten orm kunde få Magnus att nästan dö i hjärtslag och han hoppade högt för en snörstump som liknade en orm. Denna hans stora rädsla för ormar var ju för Magnus en plåga, men för andra ett litet nöje. Som när två småpojkar i Lövåsen, som mycket väl kände till Magnus enorma rädsla för ormar, en gång höll på att skrämma livet ur honom.

Vid gården Kärr i Lövåsen stod Magnus en gång och samtalade med en ortsbo. Ett par småpojkar fann tillfället väl valt att skrämma Magnus. De hade fått tag i en tygremsa med det karakteristiska mönstret, som starkt påminde om zigzagmönstret hos huggormen. Detta lade pojkarna ned alldeles intill Magnus skor, utan att han först märkte det. När sen Magnus skulle gå, blev han varse att han hade en huggorm alldeles vid sina fötter. Han blev naturligtvis alldeles utom sig av rädsla och försvann fortast möjligt från platsen. Pojkarna hade förstås hjärtligt roligt.

Åren gick och Magnus var direkt ingen ungdom, men fortfarande med sjuttiofem år på nacken vandrade han sin invanda rutt

(Forts. på sid. 9)

Nya hedersmedlemmar i Sunne Hembygdsförening

Tidigare ordförandena Lars Wennberg och Hugo Jansson samt Hugos maka Ester Jansson har utnämnts till hedersmedlemmar i föreningen. Ett axplock ur deras stora insatser till fromma för hembygdsvården återger vi härnedan. Vi vill på detta sätt tacka dem och kommer att på föreningens årsmöte hedra trion med Hembygdsförbundets förtjänstnål och diplom.

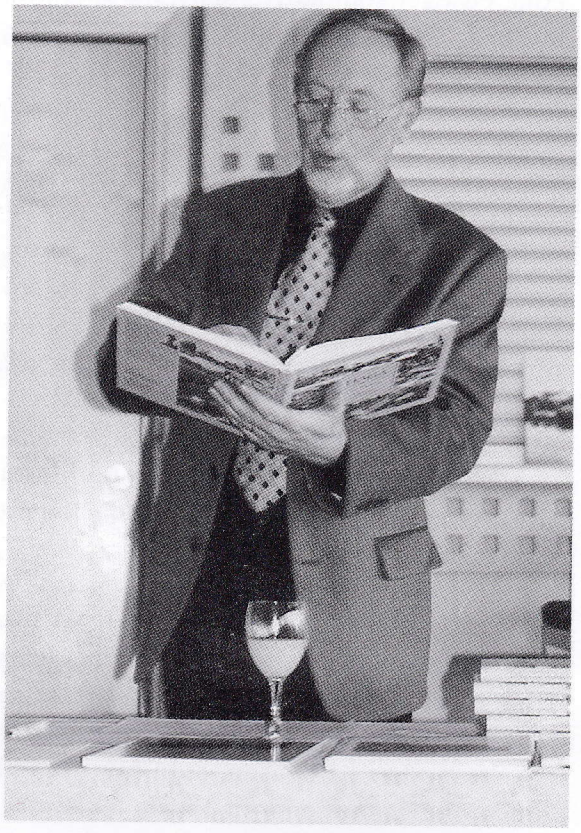

Lars Wennberg.

Lars Wennberg blev sekreterare i Sunne Hembygdsförening 1969 samt dess ordförande från 1970 och åtta år framåt. Under denna tid skedde flyttning och uppförande av soldattorpet, smedjan och lanthandeln. Han tog initiativ till ett skolmuseum, som numera finns i Anneforsskolan.

Som representant för föreningen tog han del i arbetet med den s.k. Fryksdalsbanans dag, och tillkomsten av broschyren "Senna Fôr", som beskriver natur- och kulturminnesmärken i våra bygder.

I början av 1970-talet lade Lars ned ett stort arbete med festveckan "Evi Gläja", där Broby Marknad ingick. Efterföljaren, festdagarna "Senna Fôr", leddes också av Lars.

Under Lars tid som föreningens ledare drevs, liksom nu, vandrarhemmet i föreningens regi, föreningens femtioårsjubileum firades under medverkan av landshövding Rolf Edberg, muséets samlingar ordnades och registrerades m.m.

Lars såg till att den s.k. Askersbytapeten i Hembygdsgården restaurerades på ett pietetsfullt sätt. Han gjorde också en betydelsefull insats för att den gamla marknadsplatsen och övningsfältet på Hea skulle dokumenteras.

Under förra året avslutades skolornas teckningstävling med motiv ur Selma Lagerlöfs diktning. Den hade då pågått sedan 1971 under Lars ledning. Under ett antal år var denna tävling riksomfattande .

Ester och Hugo Jansson.

Redan under 1950-talet var Hugo Jansson engagerad i hembygdsvården. Ett

exempel på detta är då han, tillsammans med Martin Gustafsson, städade upp efter duvorna, som förorenat på tredje våningen "När Jonolsan" i Askersby - nuvarande Sunne Hembygdsgård. Det var inför flyttningen av denna, som byggfirman Bröderna Nilsson hade kontaktat dem. Askersbygården invigdes 1957.

Hugo blev vice ordförande i Sunne Hembygdsförening 1979 och ledde föreningen som dess ordförande 1985 - 98.

Under hela denna tid har Ester stått vid Hugos sida och aktivt deltagit i arbetet. Åren 1992 - 98 var de föreståndare för vandrarhemsverksamheten, som under 1990-talet väsentligt utökades genom tillkomsten av nya byggnader och renovering av äldre.

1990 startade Ester vävgruppen, vilken hon sedan ledde fram till 1998. Den gruppen vävde mattor, dukar, gardiner och band. De vävde även en matta till Prins Carl Philips sommarhus i Årås.

Ester har lagt ner ett mycket stort arbete som Hembygdsgårdens värdinna under åren.

1979 fick föreningen loftboden från Pålsby. Hugo samlade många ideella människor runt detta arbete med att ta ner, märka och timra upp det igen.

I början av 1980-talet fick föreningen ta hand om Anneforsskolan. Hugo har berättat att han kände extra mycket för denna skola och arbetet med flytten, eftersom han själv varit elev i den gamla skolan i Annefors. Skolan invigdes av Wille Larsson år 1984.

Åren 1987 - 1988 samlade Hugo ett hundratal människor omkring sig i arbetet med att kartlägga och staka ut tidigare bebodda torpställen.

1992 renoverades gamla tingshuset. Man bytte tak och knutar samt målade byggnaden. Södra gaveln målades t.ex. fem gånger. Samma år isolerades vinden på Askersbygården.

Som ovan antyddes byggdes vandrarhemmet ut med början 1993. Först med Nybo kök, sedan med Nybo logi och därefter ombyggdes två äldre baracker till året runt-boende. Som varje iakttagare kan konstatera, smälter dessa byggnader stilmässigt väl in i miljön på Hembygdsgården. Hugo uppger att investeringarna på 1.6 milj. kr utan större svårigheter snart kunde finansieras.

1990 påbörjades under Hugos ledning arbetet med denna tidning - Sunne-Bygda, vars första nummer utkom 1991, samma år som Hembygdsförbundets Riksstämma hölls i Sunne. Fram till sin avgång hade Hugo huvudansvaret för tidningen.

Styrelsen

Till minne...(Forts. fr. sid. 7)

och hälsade på i de hem där han var van att bli vänligt bemött.
En sommardag kom han in i gården Kärr i Lövåsen, men det var inte samma gamla Magnus som tidigare. Svårt medtagen togs han om hand av det vänliga folket i gården och läkare tillkallades. Magnus togs in på Bergskogs vårdhem i Sunne för fortsatt vård, men blott efter två dagars vistelse där slutade Magnus sin levnadsdag i en ålder av dryga sjuttiosex år.

Magnus var min barndoms luffare och för mig en godmodig liten man, som jag har i ganska gott minne bevarad, särskilt när han kom vandrande kalla vinterdagar med två mössor på sitt huvud. Jag har många gånger önskat, att Magnus själv fått berätta sitt livs historia. Vilken intressant berättelse skulle inte det blivit!

Jag är tacksam att jag fick möta denna person och jag kommer att med glädje minnas honom. Hoppas att han vandrar på grönskande ängar i sin himmel, där varken åska eller ormar stör denne fridfulle man.
Det har gått många dagar sedan Magnus slutade sin levnadsdag den 3/6 1941 och jag var blott en liten parvel när vi träffades första gången, men minnet av Magnus står för mig lika levande.

PQ-kultur, gårdshistoria och jordbruksmuseum

av Göran Bengtsson

"Jordbruksmuseum", fnyste han föraktfullt för sig själv. Dialekten var förstås lagomt stockholmsaktig. En idealisk dialekt för den som vill skramla med sina tomma tunnor.

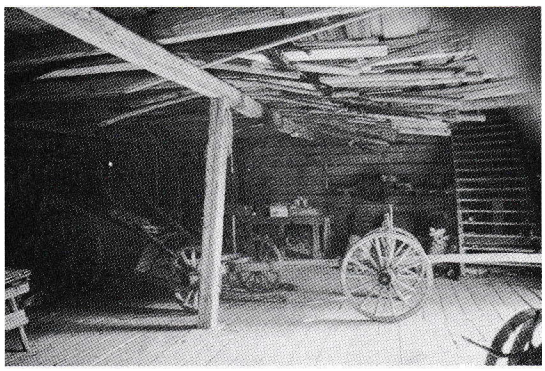

Interiör från vagnsskjulet, som är tänkt att ingå i muséet.

"Jordbruksmuseum kallas det visst". Nu var tonen lite högre och ännu mera stockholmskt provocerande. Dessbättre var det ingen som tog upp den kastade handsken; de flesta hörde det, men ingen reagerade.

Vi kan med belåtenhet konstatera ännu ett nederlag för en stockholmsperson, vilket är detsamma som en seger för oss i övriga Sverige. Särskilt för oss som är bosatta på landsbygden, vi som helst inte ska få finnas kvar här.

De av eventuella läsare, som kommit så här långt i texten, kan nog konstatera en något originell början av vad som är tänkt att bli en kulturell artikel.

Själv har jag för vana, att om det är möjligt, göra något positivt av negativa händelser. Inledningen här var bra för att sätta lite fart på mig. När det är mycket att göra, så är det bra att reta upp sig på något man har i bakfickan. Dumma uttalanden t ex. De är inte så dumma att ha till hands och ta fram för att alstra lite energigivande adrenalin.

Dessutom är det alldeles gratis. Det där sista får mig att tänka på det snart 150 år gamla uttrycket "kvarntorpsnålheta". Att hålla gamla uttryck vid liv när det passar, är väl något som även det hör till det kulturella.

Så där, nu är handen uppmjukad, sinnet skärpt och pennan varm.

Jordbruksmuseum var det, nu med min egen dialekt. En ansamling av vad en del personer kallar skrot, för att anspela lite på omdömet, som antyddes i inledningen här.

När något ska beskrivas och omskrivas, så är det väl enklast att börja i begynnelsen. Är det kanske här det börjar? Omkring år 1988? Nu fylls de s k östra uthusen med en massa redskap och småsaker, nedifrån golvet och upp nästan till taknocken. Jordbruksmuséet, säger jag för skojs skull, tillträde tillåtet men omöjligt att genomföra p g a utrymmesskäl.

Nej, det är nog ingen början detta, bara en liten parentes eller kanske ett avstampsmoment för något, som ska bli någonting om några år.

Vad som var en början och när det var, vet jag inte. - Vilket kom först? - Framställningen av järn från myrmalm nere vid myren, eller de små skvaltkvarnarna i bäcken?

- Och tiden? - Är det bara sen medeltid eller är det rent av forntid?

Det är väl sådant som man har möjlighet att få svar på när man kommit så långt, att man ser stjärnorna från ovansidan. Men tills dess dröjer det minst 50 år.

Jag bestämde mig för att bli minst hundra år, när inte Gustaf Hagestam klarade av det. Redan dagen efter Gustafs frånfälle lät jag ordna en pensionsförsäkring åt mig. Nu var det bäst att bereda sig på en någorlunda trygg ålderdom, för den tiden skulle visst bli längre än beräknat.

Förut hade jag räknat med att uppnå en

ålder av drygt åttiosju år. Då skulle de flesta av mina många idéer vara slutförda, men så kom hundraårsutmaningen.

Jag kan redan nu konstatera att jag håller stilen, inte när det gäller att bli gammal, utan när det gäller att hålla sig till ämnet. Som vanligt så bär det iväg åt någon sida, så kursen får som vanligt lotsas in i rätt riktning igen.

Begynnelse var det alltså fråga om, eller hur började det, för att använda mera nutida ord. Man får nog börja tänka på sådant, nu när Bibeln fått nytt språkbruk. Även kyrkovaktmästaren får lov att skärpa sig och hänga med.

Kvarntorps nutida historia börjar med tämligen stor säkerhet som sätteområde åt någon eller några av gårdarna i Södra Ås. Södra Ås är en s k bolby och Kvarntorp, liksom Mosserud och Älvbäck, blev s k avgärdahemman från den ursprungliga bolbyn.

Ofta blev det så småningom så, att någon av bondsönerna i en bolby flyttade ut till ett sätteområde och blev bofast med sin familj där. Troligen blev Kvarntorp bofast c:a år 1617; 1624 bildades skattehemmanet Quarnetorp, 1/8 mantal.

Det är Östra Emterviks minsta hemman och består av ägofigurerna 1:1, 1:2, 1:3 och 1:4. Inte så värst stort område, men den som äger alltsammans kan dock korrekt tituleras "Hemmansägare".

Vän av ordning kan ju förstås påpeka, att Gårdsjöudden, som bildades på 1940-talet, är det absolut minsta hemmanet i Östra Emtervik. Jovisst är det så, men ett hus med trädgård är ju inget riktigt hemman historiskt sett. Jag anser fortfarande att jag är den ende i Östra Emtervik, som har rätt att kalla mig hemmansägare.

Tomma tunnor skramlar mest, antydde jag i början av den här artikeln; nu har jag som synes kastat ut några stenar från glashuset. Fattas bara att det råder stark motvind vid kasttillfället också, då faller snart luftslottet ihop med ett krasande ljud.

Nu tillbaka till gamla tider igen, långt före allt vad som idag kallas jordbruksmuseum. Nästan före allt sådant i alla fall. Kanske ett par gångjärn och ett dörrhandtag, som finns kvar än i dag, var med redan då.

Den förste som namnges som skattepliktig i Kvarntorps historia är Olof Håkansson. År 1651 övertas gården av Nils Månsson, som var gift med Ingeborg Jönsdotter från Mårbacka.

Nils föräldrar är Måns Larsson och Kerstin Persdotter i Södra Ås. Bolbyn Södra Ås bestod på den här tiden av tre delar, benämnda norra, mellersta och södra tredningen.

Enligt uppgifter skulle Måns Larsson ha ägt den mellersta tredningen, troligen skulle gården "Nästa" ha ingått i detta område.

Åkerlyckan i nordöstra hörnet av Kvarntorps nuvarande ägor heter än i dag "Nästerlöcka". Detta område hörde dock inte till Kvarntorp förrän omkring år 1850. Då skedde det en del omfördelningar av skogsmark och några åkerlappar mellan Södra Ås och Kvarntorp. Än i dag kan man se gamla gränsrösen uppe i skogen, som ett minne av forna tiders rågång.

Troligen var det så att Nästerlöcka, tillsammans med nuvarande Lerbråtarna, ingick i ett nyare sätteområde till Södra Ås. Alla de äldre sätteområdena var ju bofasta gårdar och egna hemman redan i början av 1700-talet, d v s Kvarntorp, Mosserud och Älvbäck.

Av namnet kan man ju förstå, att Nästerlöcka hört till gården Nästa; troligen låg väl en sätterbod här. Ingen av de äldre, som levde i min barndom, hade hört något om någon bebyggelse i Nästerlöcka. Flera gånger har området varit på väg att skoga igen, men min farfar och en som kallades "Römans-Lars" röjde upp det till åker igen på 1890-talet. På 1980-talet var skogen på väg in i de västra delarna och slyet började växa upp i områdets övriga delar, men nu var det jag själv som mejade ner allt som kom i min väg.

Inte vidare ekonomiskt, naturligtvis. En oduglig åkerlapp är väl inget att ha liggande borta i utmarkerna. Ibland får kvarntorpsnålheta vika tillbaka för starkare intressen. I det här fallet är det aktning och vördnad för vad föregående generationer med stor

möda har odlat upp.

Ibland har dock skogen segrat, även på mina marker, t ex på området som var betecknat som "Kvarntorps äng" på en karta från 1700-talet.

Aldrig kunde jag ana år 1970, då jag körde fram storvuxen, stormfälld skog på platsen, att här låg en äng för ett par hundra år sedan.

Var den första bebyggelsen i Kvarntorp låg är lite osäkert. En gammal berättelse säger, att den ursprungliga gårdsbebyggelsen var på en åkerholme kallad "Skrolinna".

År 1669, söndagen före Pärsmäss, kom elden lös i Kvarntorp. Nils Månsson sitter i kyrkan och hustrun Ingeborg ligger hemma och är sjuk. Alla hus på gården och samtliga ägodelar, som kunde brinna, går upp i rök. Enligt domboken försvann boningshus, klädesbod, stall, loge och lada, två fähus, varav ett mindre, vedskjul och några andra mindre hus. Om det fanns smedja, linbastu och kölna står inte omnämnt, sådana eldfarliga hus låg i regel på brandsäkert avstånd från gårdsbebyggelsen.

Givetvis byggdes gården upp igen och platsen är det ingen tvekan om, de s k "Västra uthusen" stod kvar till 1921. Loge och lador från 1600-talet stod också kvar in i nutid. De revs ned när de nuvarande uthusen började byggas 1919.

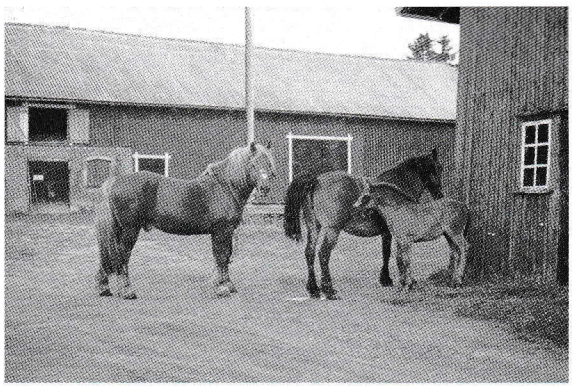

En hingst har lånats in för avel. Året är 1972

Fähuset från 1600-talet utbyttes mot en ny ladugård, troligen i slutet av 1830-talet. Till skillnad från förut stod inte korna bundna mot ytterväggarna, utan med huvudena mot varandra vid ett foderbord i mitten av ladugården.

Det berättas, att det blev folkvandring till Kvarntorp för att se denna nymodighet. Numera börjar det visst också att bli folkvandring, men inte för att se nymodigheter, utan tvärtom. Synd att uthusen från 1600-talet, med svalgång till drängkammaren och den gamla ladugården med en invändig takhöjd av c:a 165 cm inte finns kvar. Men de nuvarande uthusen, som byggdes upp 1919-20 är också de en sevärdhet. Det var de erfarna och välkända byggmästarna August Nilsson och Olof Edlund som ledde arbetet. Murning och grundläggning utfördes av Emil Nilsson i Gårdsjö, Sunne. Tack vare ett gott arbete står uthusen intakta än idag.

De östra uthusen som byggdes 1898, var på väg till Ryssland i flera år. Vi krälade i leran under dessa uthus i många år med spadar och domkrafter, men 1986 tar jag upp alla golv och tar dit en grävmaskin. Sedan dess står även dessa uthus still. Ett par år senare börjar de fyllas med gamla redskap. Fem år senare, d.v. s. 1981, åker vi själva till Ryssland. Intressant att se hur det skulle se ut där, dit som uthusen var på väg i så många år.

För att ännu en gång återgå till gamla gårdsbebyggelsen, den som byggdes upp efter branden, så var boningshuset en s k parstuga. Den stod placerad i öst-västlig riktning, där som gårdens stenkällare ligger idag.

Mellan stugan, västra uthusen, fähus med loge och lador i söder och en föregångare till nuvarande östra uthusen, bildades den s k "bolgårln". Så såg det ut på de flesta gårdar förr i tiden, det ser man tydlligt på gamla kartor.

År 1798 gifter sig hemmansägardottern Kari Persdotter med Nils Arvidsson från Skacksjö. De övertar Kvarntorp och rustar upp boningshuset. Fönstren byts ut mot större, ytter- och innerdörrar byts också ut. Skåpsängar anskaffas, liksom ett hörnskåp. Ett av rummen förses med väggbeklädnad av hyvlade brädor, som vitstryks med limfärg och dekoreras med enkel blomster-

målning. På utsidan, ovanför pardörrarna, infälld i den vackra dörrportalen, sitter en målning. Den föreställer ett ansikte, omgivet av målade slingor och rankor i gul färg.

Mycket av detta som nämnts här ovan, togs till vara och användes när ny mangårdsbyggnad uppfördes på 1840-talet. Tack vare detta finns delar av det kvar än i dag och har hjälpt mig att utläsa gammal gårdshistoria, tillsammans med mina nu avlidna fastrar.

Troligen var ovan nämnde Nils Arvidsson både läs- och skrivkunnig, det ser ut så i gamla papper. Hans bibel finns också kvar än i dag; ägare är en Fru Astrid i Västra Ämtervik.

Hans dotterson, Per Nilsson blev gift med Maria Olsdotter från "där Öst" i Rud. Per var nämndeman och kyrkvärd och hustrun ville gärna betraktas som fin dam. Hon lät spänna papp i flera tak i det stora tvåvåningshuset. Tapeter köptes i Karlstad och blåmålade, väggfasta skåp med gulddekor sattes upp i stora salen.

Maria Olsdotter, "Lella" kallad, skulle vara bortskämd hemifrån, enligt ryktet. Det var under hennes tid som uttrycket "kvarntorpssnålheta" grundades. På äldre da´r, berättas det, ryckte hon maten från pigorna, när de ätit en stund. Det var även hon som drev igenom att den gamla parstugan blev utbytt mot en s k nattstuga, d v s ett sådant tvåvåningshus, som det finns många kvar av överallt i Värmland.

Till hennes herrskapsfasoner hörde också att hon lät plantera en björkallé väster om boningshuset längs vägen mot Mosserud. Från trappan på boningshuset fram till nämnda väg, var det en väg kantad med syrénbuskar. Här promenerade hon, iförd köpkläder och hatt, ut till maken Per, som väntade i fin vagn. Så bar det iväg till kyrkan, eller till något kalas hos traktens herrskap.

Det kostar att försöka leva upp till herrskapsfasoner och Per Nilsson fick svårare och svårare att finansiera sin hustrus idéer. Att tala förstånd med Maria var inte att tänka på, det visste han av erfarenhet. År 1867 var situationen kritisk, han måste göra något.

Den 22 november gick han officiellt till skogen för att hugga ved, men i hemlighet hade han gömt bättrekläder där ett par dagar tidigare. Han lånade skridskor i Mosserud, gick över Skacksjön och vidare till sina svärföräldrar i Rud. Han hoppades få goda råd där och förhoppningsvis även ekonomisk hjälp.

Hur det gick för honom i Rud vet vi inte, han kom aldrig hem tillbaka till Kvarntorp i levande tillstånd. Det var mörkt när han gick på skridskor hem över Skacksjön. Av misstag råkade han komma öster om Storön, där isen alltid var dålig p.g.a. att sjöns underjordiska förbindelse med Mosserudsmossen mynnade ut där.

En ensamstående kvinna med två små barn i torpet Granhöjda hörde hans rop på hjälp utifrån sjön. Hon trodde det var någon landstrykare, så hon ville inte lämna barnen ensamma. När hon senare fick veta vem det var, lär hon ha sagt: "Hade jag vetat att det var Per i Kvarntorp, som ropade för sitt liv, så hade jag gjort vad jag kunnat för att hjälpa honom".

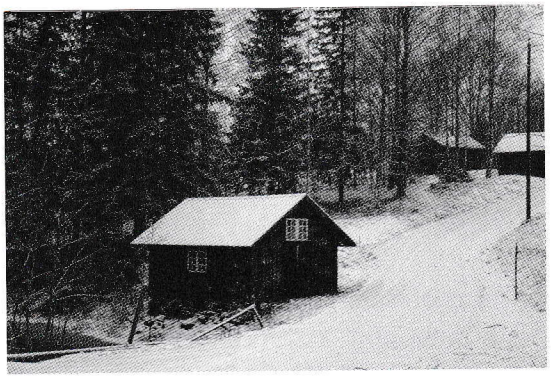

Smedjan i Kvarntorp.

På den tiden stod smedjan i Kvarntorp nere i nuvarande kalvhagen, väster om linbastun. Bastun är i dag gårdens äldsta byggnad. Ursprungligen är det en kölna för sädestorkning, men från slutet av 1800-talet användes den vid linberedningen.

I mina unga år användes den till hönshus sommartid. Så småningom kommer den givetvis att platsa som en del av jordbruksmuséet. Jag nämnde smedjan och dess plats

år 1867. Därinne placerades Per Nilsson på en bänk, när de fått upp honom ur sjön.

Dottern Marie smygtittade i dörren och såg sulorna på hans stövlar. Hon påmindes om synen varje gång hon senare i livet såg skor eller stövlar som låg. Nästa år, alltså 1868, sålde änkan Maria Kvarntorp för 8500 riksdaler och flyttade till ett torp i hemmanet Östmansby. Torpet låg på ägor tillhörande gården "Noler Daln". Barnen tog namnet Dalgren efter gården. Hon såg till att barnen fick utbildning för pengarna hon fick, när hon sålde Kvarntorp. Äldste sonen Johan blev länsman i Sunne, dottern Marie blev barnmorska, döttrarna Emma och Ida blev lärarinnor och sonen Herman handlande i Lysvik.

Enligt uppgifter från Hermans dotter, nu snart 90-åriga Gun Bäckström i Lysvik, bodde länsman Dalgren i Hultska fastigheten i Sunne. (Låg där ICA-hallen finns idag.)

Selma Lagerlöf brukade ställa in hästarna i hans stall när hon var till Sunne. Hon brukade även äta middag hos Dalgrens. Brorsbarnen trodde att tant Selma och farbror Johan var kära i varandra, de var ofta ute och gick promenader tillsammans. Båda två verkade leva upp och bli yngre i varandras sällskap och länsmannen fick alltid ett första exemplar av varje nyutkommen bok, med personligen skriven hälsning från Selma Lagerlöf.

Det finns väldigt mycket att berätta här , t ex om tillkomsten av berättelsen "Tösen från Stormyrtorpet" m m. Men då kommer vi alltför långt bort från Kvarntorp, PQ-kultur och jordbruksmuséet.

"PQ-kultur, vad betyder det?" frågar många. Kultur vet alla vad det är, men vad står "P" för och "Q", vad i all världen är det förkortning av? Till råga på allt som kan ge frågetecken, så har jag ibland symbolen utskriven så, att "P" och "Q" hamnar ovan hornen på ett stort "Y".

Givetvis är alltsammans symboliskt uträknat och ingen av förklaringarna till det är särskilt komplicerad.

"P" står för Polycarpusson. Hade jag haft lite vett i skallen innan efternamnet Bengtsson blev inarbetat så hade jag kallat mig så. Fram till år 1905 var Polycarpus dagens namn i almanackan den 26 januari. Detta datum år 1899 föddes min far. Vid födelsen var han nästan livlös, så min farfar utförde ett nöddop i stor hast. Ett namn måste ju barnet ha när det döptes, så i brådskan blev han kallad vid dagens namn i almanackan, alltså Polycarpus.

Efter vad jag hört, om jag inte minns fel, så var det en präst någonstans i Mindre Asien, som hette så och han led martyrdöden just detta datum. Det skulle visst ha inträffat någon gång under 300-talet.

Enligt kyrkboken bekräftades dopet två dagar senare av kyrkoherden i Ostra Emtervik, Anders Johan Åkerblom. Han ansåg, att dagens namn, då dopet bekräftades, passade bättre, så min far fick namnet Karl.

Karl Gustaf Johansson hette han de första levnadsåren. Så småningom kallade sig samtliga nio barn i familjen för Bengtsson. Det började nu bli på modet att barnen skulle ha samma efternamn som föräldrarna. För namnet Bengtsson blev det nu tredje generationen med detta efternamn.

Karl Gustaf Bengtsson, det bildar ju de för många ryssar skräckinjagande initialerna KGB, något som jag gjorde skoj av många gånger i min ungdomstid.

Författarens far i vårbruket 1974.

KGB skulle givetvis luras bort vid de tillfälle han försökte hålla mitt leverne under kontroll. Det låg väl i hans generations intressen att ha fullständig inblick i allt som hände.

Vilken tid jag kom hem på natten mellan

lördag och söndag var väldigt viktigt att veta exakt. Men en högljudd väggklockas slag dränkte alla ljud av öppnade dörrar och snabba fotsteg. Dessutom råkade klockan slå tolv slag ett par timmar för sent, när det passade mig. Till min fördel kan nämnas, att det var bara jag i familjen som lyckades rätta till slagverket igen. Jag tror inte det var någon som begrep min krigslist att ställa om klockans slagverk då och då.

Nu verkar det visst som om skrivandet tagit intryck av klockans felinställda slagverk och skenat iväg. Min vana att rätta till felaktigheter sitter ännu i, så vi återgår till namnet "PQ"-kultur och bokstaven "Q" i detta.I gamla tider stavades namnet Kvarntorp med begynnelsebokstaven Q. Quarnetorp stavades det till och med på en gammal karta.

De som vill veta allt och kanske ännu mera, får ibland för sig att fråga om Y- symbolen också betyder något. Visst gör den det, naturligtvis. En professionell släktforskare har kommit fram till att en av mina tidigaste kända förfäder skulle vara den norske kungen Harald Hårfager. Om detta är sant eller inte, vet jag ingenting om, men kungen var i alla fall av den s k Ynglingaätten. Här har vi alltså bokstaven Y. Någon nytta skall man väl ha av sitt eventuella ursprung, även om det bara är en del av en lämplig symbol.

Vi lämnade gården Kvarntorps äldre historia när Per Nilssons änka sålde den 1868. Den nye ägaren hette Johan Nilsson och kom från Ransäter. Han trivdes bra på gården, men tiderna var hårda och 1894 är konkursen ett faktum.

Min farfar och farmor hade år 1888 köpt den s k Skacksjö tullmjölkvarn för 5000 riksdaler av bönderna i Skacksjö. Tillhörande bostad låg mitt i den nuvarande byvägen till Skacksjö. Stugan flyttades senare och byggdes upp i området norr om Ås Brunn.

På den exekutiva auktionen 1894 så blir min farfar plötsligt ägare till Kvarntorp, officiellt utan att själv riktigt veta hur det gick till. Troligen var det så att det låg smarta uträkningar bakom, men farmor skulle säkert ha stoppat alla planer på köp av gården, om hon anat något. Farfar var troligen i maskopi med procentaren Johan Ohlsson i Ås, som han lånade pengar av till köpet.

De första åren var mycket bekymmersamma, berättade min far. Det var salt sill och välling till varje måltid och barnen var illa klädda. Men tiderna ändrades och skogen fick värde, så min farfar kom så småningom på grön kvist. Redan 1898 byggde han om de trånga östra uthusen. 1912 byggde han en ny kvarn. Nya uthus med ladugård, stall och svinhus samt loge och lador stod färdiga 1920. Det gamla boningshuset revs ned och den nuvarande 20-talsvillan byggdes 1927.

År 1953 grundläggs troligen det som gav mig intresse för gamla tider. Vi fick en hel del gamla saker från min mormors syster, som hade avlidit tidigare under året. Jag började fråga ut min mor om vem som gjort den och den möbeln och liknande frågor.

Nu framstod en helt ny del av tillvaron för mig - den förgångna tiden. Personer, händelser och byggnader, som varit före min tid, sådant som äldre personer visste om och varit med om. En del var så gammalt att det till och med varit före deras tid.

Åren går, men det vid c:a fyra och ett halvt års ålder väckta intresset består och fördjupas. Mina föräldrar, min farbror, fastrar och mostrar berättar mycket. Egendomligt nog verkar det mesta fastna i mitt huvud.

Jag kan väl knappast skryta med att ha haft så kallat läshuvud, även om det gick ganska bra för mig i skolan. Men ibland är det bättre att ha tur, än att vara intelligent. Som tur var , minns jag sådant som man på kort sikt inte hade någon nytta av. En annan tursam omständighet var, att uthusen i Kvarntorp var så pass stora, att gammalt skräp fick ligga i fred.

Vad intelligens beträffar, så var jag klassad på gränsen till obildbar, sedan jag genomgått min fars intelligenstest vid c:a sex års ålder. Jag förstod givetvis inte svaret på frågan - att Sebedei söners far hette Sebedeus.

Ett halvår senare hade min far glömt testet och frågade samma sak på nytt. Jag begrep inte mera nu, men jag mindes det korrekta svaret. Nu blev jag nästan geniförklarad.

Åren går och till sist förlorar sovjetmakten med KGB i spetsen all sin makt. Nederlaget mot svenska krigsmakten blir slutligen en fullständig kapitulation. En seger, som jag själv anser vara en fullständig revansch för det svenska nederlaget vid Poltava den 28 juni 1709.

Inte ens KGB kunde hindra att jag skulle göra militärtjänsten. Dessutom såg jag till att komma så pass långt hemifrån som till Karlsborg. Avståndet gav mig luft under vingarna. Nu kunde ingen, trots att jag hade mycket svår pollenallergi, hålla mig kvar vid jordbruket.

Efter utbildning till elektriker och elva år av detta arbete, öppnade sig nya vyer. Samma trådar hit och dit, likadana rör varje dag. En annons i Fryksdals - Bygden kanske är en väg ut från enformigheten.

Den 28 augusti 1984 börjar jag mitt arbete som kyrkovvaktmästare i Östra Emtervik. Dåvarande prästen där, Sven Kragh, gör klart för mig att guidning av turister ingår i arbetet.

Efter en tid upptäcker jag mer och mer, att mycket av vad den äldre generationen berättat för mig plötsligt kommer till stor nytta i mitt arbete. Givetvis är det berättelser om och runt Selma Lagerlöf som intresserar folk som kommer. Det framgår även under min tid vid kyrkan att gamla tider är något, som verkar bli mer och mer intressant för nutidens människor.

Utvecklingen på alla områden drar iväg fortare och fortare, så även inom jordbruket. Nu hade de som arrenderar av mig plötsligen ingen nytta av mitt höränne längre. Nu samlades höskörden i stora rullbalar ute på åkrarna.

Uthus till ingen nytta längre. I dessa uthus står redskap och maskiner utspridda. Allt detta, sedan flera år, till absolut ingen nytta. De hade väl knappast värde som skrot ens.

Jordbruksmuseum - jag kallade min samling i de östra uthusen så. Allt detta som jag stuvat ihop för att ge plats åt arrendatorerna i de västra uthusen.

Höränet stod öde. Fyrahundra kvadratmeter till ingen nytta. Det är ganska hemtrevligt att gå däruppe - när det blåser ger vindarna ett speciellt ljud och byggnaden i sig själv är nästan vacker att se på.

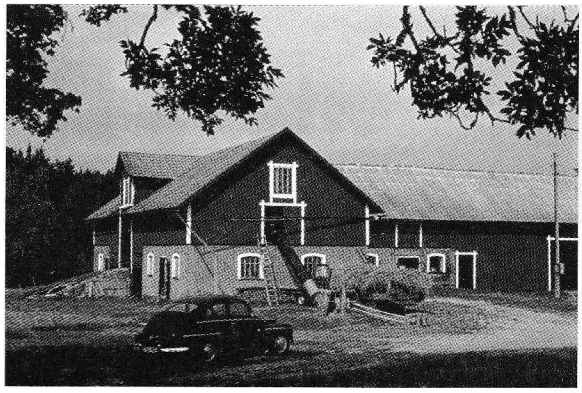

Hö bärgas in i västra uthusen 1974.

Visst var det tomt för hö däruppe, men jag minns redskap som var uppställda där för vintern. Minnesbilder tonar fram och ljudet av vindens spel manar nästan på att göra något.

"Här står vi beredda till tjänst", säger uthusen. "Sätt fart och gör något av dina möjligheter",sjunger vinden. "Kombination", säger tanken inom mig. "Uthus till ingen nytta och maskiner som står här och var till ingen glädje, kan bli något om det kombineras".

Vare sig det intresserar någon eller inte, så tar idéerna form, även om det går långsamt i starten. Men nu har det börjats och det ska fullföljas, det är helt klart.

Nu hade även verksamheten inom den ganska nybildade föreningen "Trillan och kyrkvägar" pågått en tid. Även de verkar ha idéer om ett mindre museum av något slag. Tydligen är det vägfordon som skall ställas ut där.

Naturligtvis tänker jag lite fram och tillbaka när jag hör talas om deras idéer. Är det något att kasta sig in i med vad jag har stående i mina uthus? Nej! Vad de behöver där, får de tag i utan större besvär. Dessutom blir deras lokal alldeles för liten för att

rymma mina egna idéer. Jag förstår att de båda muséerna kommer att komplettera varandra ganska bra.

Hösten 1998 gjorde vi ett besök i Norge, närmare bestämt på ett jättestort gårdsmuseum. Gamle Wham heter det; otroligt imponerande samlingar. Jämförelsen mellan vad jag såg där och vad jag själv höll på med, kunde nästan ha slagit knockout på mig.

Men jag rätade snabbt upp mig, när jag fick veta att där hade de länsstyrelsen bakom ryggen. Mitt eget projekt var ju bara jag själv, inget EU eller något annat tjafs, som det ska vara överallt så snart något ska göras. Arbetar man självständigt, så slipper man några pekpinnar och tillkrånglade papper som ska fyllas i. "Envålds allom härskande konung", var det någon som uttryckte sig.

Ja, riktigt så illa är det ju inte, samarbete är något som kan gynna flera parter. Själv har jag med min hustrus hjälp inlett ett samarbete med Medskogs Aktivitetsby. Vi samarbetar med marknadsföringen och ser till att ge varandra en hjälpande hand, samt försöker kläcka fram nya, gemensamma idéer.

Något, som kanske aldrig blir riktigt färdigställt, kräver ju i alla fall en symbolisk invigning. Det fick bli vad det ville, men jag bestämde, att den 18 augusti 1999, så skulle mitt museum invigas.

Rapporterna lovade regn den dagen, men solen sken från en nästan klarblå himmel, när Margaretha Lännewall klippte av det blå-gula bandet.

Jag var en dag för sent ute, var det några som tyckte - den 17 augusti är ju enligt gammal tradition festdag i Östra Emtervik. Javisst, men det ska väl även vara något nästa dag, så det fick bli den 18:e.

Att här börja redogöra för vad muséet innehåller är väl överflödigt. Namnet jordbruksmuseum säger väl det mesta.

Dock kanske det kan vara lämpligt att upplysa om att det inte är något av vad jag brukar kalla "polerat museum". Det är ganska ledsamt att allt för ofta komma in i en fin utställningslokal och överallt finna skyltar med texten: "Föremålen får ej vidröras!" Själv försöker jag hålla det skick på mina maskiner som de brukade ha när de förr i världen ställdes in efter avslutat säsongsarbete. Nu för tiden är det kanske ofta för uppstressat på en gård, men här i Kvarntorp var det noggrann maskinvård. Innan en maskin ställdes in för en längre tid, så skulle den göras ren och inoljas.

En intressant fråga i sammanhanget är kanske den om vad mitt s k centrallager kan innehålla vid det här laget.

Jag kallar de utrymmen i mina uthus, som ännu inte hör till muséet för centrallagret. Sedan jag öppnade, så har folk från alla håll hört av sig. Alla har något som de vill skänka till mitt museum. Så på kort tid har det samlats stora mängder med intressanta maskiner och verktyg. Ibland måste man ju tyvärr tacka nej till en del erbjudanden - exakt samma slag finns redan, men ofta är det äldre eller yngre varianter av maskiner som jag har förut. Så när min tjugoårs plan, eller vad det nu blir för antal år, äntligen är färdigställd, så blir det nog flera varianter på samma maskiner, men ändock helt olika varandra i små detaljer.

Det är även meningen att en del av maskinerna ska kunna köras sakta med små motorer, så att funktionen lätt kan följas. I fortsättningen finns ju givetvis även planer på att ställa i ordning smedjan och linbastun i ursprungligt skick. Så småningom kommer nog också lillstugan att ingå i muséet. Små boningshus med oinredda vindar och vad som där brukar finnas, blir nog mer och mer sällsynta i framtiden.

Så om allt går som det är tänkt, så blir kanske beteckningen jordbruksmuseum mer och mer felaktig. Går det riktigt bra, så kanske det t o m blir PQ-kulturlandskap av det till sist.

När jag nämner det där sista, så tänker jag på kvarnar och anläggningar, som funnits nere i älven. Hade jag möjlighet, så skulle flera av dem kunna byggas upp i ursprungligt skick. Min farbror och jag ritade gemensamt upp hur det hade sett ut en gång, t ex Skacksjö tullmjölkvarn, byggd

(Forts. på sid 31.)

ETT HÄRLIGT STYCKE TYG
- om korkåpan i Sunne Kyrka.

av Lars Müller

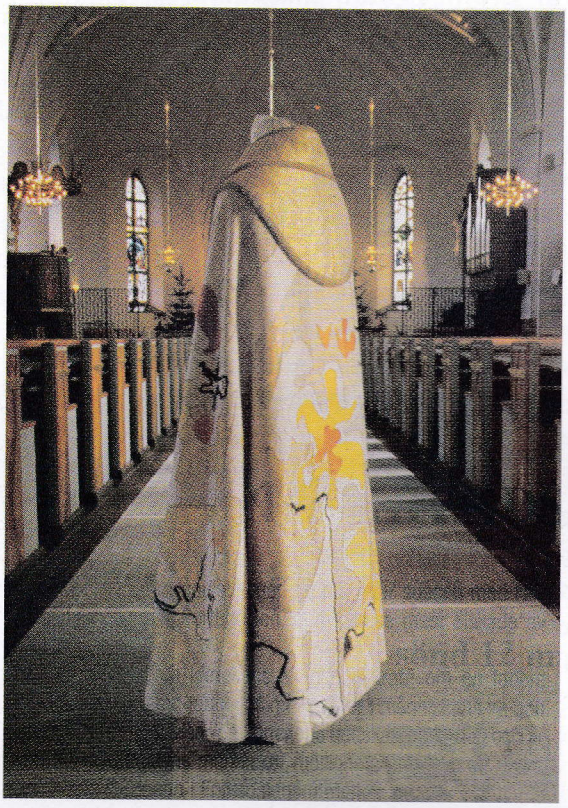

"....tillbe Herren i helig skrud" (1 Krön. 16:29).
Korkåpan i Sunne Kyrka, en av landets förnämsta.
Foto: Leif Nilsson.

Då vi går in i procession i vår vackra Sunne Kyrka - Fryksdalens Domkyrka - med ädelsmeden Sigurd Perssons silverkors i täten och med kör, kyrkovärdar och präster, då får vi "leka Himmel!" För att bättre förstå djupet och andligheten i budskapet kan kyrkorummet och därmed den kyrkliga skruden hjälpa oss att ge en försmak av himmelen.

Självfallet behöver den kyrkliga skruden inte alls vara nödvändig för att skapa en rätt gudstjänst. Förutsättningarna för en sådan ligger ju på ett helt annat plan. Men den hör till det överflöd, med vilket den kristna kyrkan i sin gudstjänst och lovsång uttrycker sin glädje och fröjd över Guds storhet och godhet.

Mässhaken, eller *casula* (="litet hus") som den heter på latin, skall användas då man firar Mässa, dvs. nattvard. Korkåpan däremot är det liturgiska överplagg som används vid andra liturgiska förrättningar "i koret", såsom dop, vigsel, konfirmation och gudstjänster utan nattvard, (i Sunne Kyrka t. ex. under Första Söndagen i Advent och Julottan).

Korkåpan har sitt ursprung i ett ytterplagg av ungefär samma typ som slängkappan. Den har den ungefärliga formen av en

halvcirkel och bärs lagd över axlarna, så att den faller ned över bröstet med två parallella bårder, vilka hålls samman med ett spänne eller bröstband. Korkåpans latinska namn är *cappa* eller *pluviale* (="regnrock").

För ungefär 1000 år sedan började korkåpan användas. Då var den ofta tillverkad av ylle, för att senare bli allt praktfullare med guldstickning på dyrbart siden. Korkåpans ursprungliga kapuschong (som bäraren kunde dra över huvudet) utvecklades till en ryggsköld (lat. *clipeus*) med praktfulla bilder och ornament. Bröstspännet fick ofta ett påkostat utförande i dyrbar metall och ädla stenar.

Om vi med liturgi menar att det är ett överlämnande åt Gud, så blir hela Sunne Kyrkas kyrkoskrud "liturgiska verk". Det mesta av vår kyrkas textilskatt har skänkts till minne av någon bortgången familjemedlem och/ eller som kärlek till sin kyrka.

"Vitt pappersark, varp inslag, garn och tyg, en del av livet, mitt liv". Så beskriver professorn Sten Kauppi - skaparen av korkåpan i Sunne Kyrka - sitt konstnärliga arbete. Kauppi är konstnären som råkar måla med garn, stygn och tygbitar i stället för med färger och penslar. I hans verk har det hela tiden existerat ett förhållande mellan den målade och den textila bilden. Med vävnadens speciella struktur har Kauppis speciella form levt sitt eget liv. Där finns också hemligheten i att gestalta närheten till både det uppenbarade och det bortomliggande, där Kauppis visioner spränger de vanligaste dekorationsgränserna.

Sten Kauppi föddes i Kiruna 1922, son till järnvägstjänstemannen Karl-Johan Kauppi och sömmerskan Hulda Kauppi, född Auno. Modern hade en egen sömnadsateljé. I en intervju i lokalpressen med anledning av den uppmärksammade utställningen i Stockholm 1953, som blev Sten Kauppis genombrott, berättar modern att Sten som liten gärna lekte med nål och tråd och att han hade problem med att smussla undan leksakerna för kamraterna. Sten Kauppis egentliga läromästare var nog modern.

Fram till reformationen på 1500-talet fanns i Sverige en stor efterfrågan på kyrkliga skrudar med påkostade broderier. Men efter reformationen upphörde nästan all kyrklig broderiverksamhet och genren självdog i brist på efterfrågan. Föreningen Handarbetets Vänner, som bildades 1874, och hemslöjdsrörelsen bröt den negativa utvecklingen för textilkonsten under sent 1800-tal och ett nyväckt intresse för broderi och textil uppstod igen. Men utvecklingen mot ett mer självständigt och konstnärligt förhållningssätt till broderiet skulle ta ytterligare en tid.

När textilkonstnären Edna Martin, som var nybliven chef för Handarbetets Vänner i Stockholm, fredagen den 13 februari 1953 på Birger Jarlsgatan i huvudstaden öppnade debututställningen med Sten Kauppi, skrevs och förundrades det över "en lapp, som gått både på Konstfackskolan och Konsthögskolan (för Sven,"X-et", Erixon)...han broderar själv" (Gotthard Johansson i Svenska Dagbladet). Av finsk släkt, fadern vägrade tala svenska, kom nu Sten Kauppi resande till Stockholm med brodernål, silke och guldtrådar från vidderna och visade upp bilder ingen hade sett förr!

År 1969 får Sten Kauppi i uppdrag att göra en skiss till korkåpa för Sunne Kyrka. Kåpan, 375 cm bred, vävs i broscherad tuskaft, av ull, lin, silke och guldtråd, Lena Holmbeck , Naemi Isaksson, Lilly Lewin, Christel Sjöberg och Gunnel Andersson på Handarbetets Vänner Licium gör väven under ledning av Edna Martin.

"Det kändes riktigt att för en församling som den i Sunne göra en korkåpa där ett gediget hantverk förenades med ett livsnära motiv. Ingen spetsfundig problematik omsatt i väv utan blott och bart ett härligt stycke tyg erinrade om den solflödande och blommande naturen. Utan arbetet med Sunne korkåpa skulle mitt textila liv kännas

mycket tommare. Ett varmt tack till alla som medverkat till dess tillkomst". (Sten Kauppi i Karlstads Stifts Bok 1970-71).

Inte bara korkåpan i Sunne Kyrka "bär Kauppis namn". För att pryda kyrkorummet beställdes och inköptes kyrkliga *paramenta* (=kyrklig skrud) av Kauppi vid olika tillfällen mellan åren 1969 och 1985, bl.a. en på vitt italienskt siden broderad mässhake, en Mariamässhake (1970), en kraftfullt broderad rosa med tillhörande rosa *stola* (lat. "halslinda, korslinda", ett band i liturgisk färg som bäres över alban eller röcklinet, symboliserande Kristi ok. *Stolan* kan också kallas för *orarium* (lat.)) och en röd, detaljmyllrande, broderad *bursa* (1985).

Framlidne prosten Gunnar Magnusson (+1989) är den vi har att tacka för mycket av den vackra kyrkliga skruden i Sunne kyrka.

Framlidne prosten Gunnar Magnusson, komminister i Sunne, använde kyrkans egna medel, samt samlade in medel för att estetiskt smycka kyrkan. Så här skriver Sten Kauppi om Gunnar Magnusson: "Självfallet var jag spänd på att se vem denne 'bisarre' beställare kunde vara. Som kyrkans man visade han sig ovanlig därför att han vid sidan om sina många insikter på skilda områden också är en briljant textil tekniker och en människa med skönhetssyn, intresse för sin kyrka och en lust till egenartade insatser. Och som egenartad insats måste man beteckna beställningen av korkåpa för Sunne Kyrka i vårt på egna initiativ missgynnade land.
Jag hetsade inte. Efter moget övervägande satte jag mig ner i solskenet i min trädgård och målade den skönaste akvarell jag kunde. Solen flödade lika rikt under hela den veckan medan jag tänkte, begrundade, målade och genom mig drog psalmer och bibelord".

Prosten Magnussons "tiggeri" blev också till en rosa, broderad *bursa* (1985) "Till minne av Lars J. Ramström". (*Bursa*, fr. lat. *corporalis* = "väska", fodral till *corporalet*, kalkduken). Samma år skänker Hildur Olsson från Åsen i Askersby 15 000 kronor, utgörande halva summan, för den rosa broderade mässhaken.

Det är underbart att i färg och form få uttrycka det liv som kyrkans färgkanon ger upphov till. Det sker i predikan och mässans utformning men markeras och poängteras också i skruden.
Kanske är det medvetna och ursprungliga i förening Sten Kauppis styrka. Picasso talade om att vilja kunna arbeta som ett barn, och gjorde konst av vad som helst. Antagligen hade han väldigt roligt, samtidigt som allvaret och koncentrationen hela tiden fanns i botten. Kauppi gör likadant? Och det blir stor, textil konst!

Litteraturförteckning:

Magnusson, Gunnar (red.) : *Karlstads Stifts Bok 1970-71*. Katrineholm 1970.

Müller, Lars: *Något om liturgin i Bo Setterlinds författarskap*. Uppsala 1973.

Stensman, Mailis: *Sten Kauppi*. Värnamo 1997.

Toremark, Sven (red.) : *Sunne Kyrka genom tiderna*. Sunne 1988.

Vålberga Brunn

av Gunnar Kvarnåsen

Jag har läst om, och gamla har berättat för mig om, Vålberga Brunn i Lysvik. Jag minns också så väl det gamla badhuset som revs ned och kolades upp till gengaskol under andra världskriget. I den processen kom också, olyckligtvis, även alla de vid brunnen kvarlämnade kryckorna att gå samma öde till mötes.

Ända sedan medeltiden lär Vålberga källa vara känd för sitt hälsobringande och livgivande vatten. Enligt E. Fernow anlades Vålberga Brunn år 1770 men blev känd på riktigt år 1781, då häradshövding Lanner på Gällserud och komministern magister Ekman på Berga blev tillsyningsmän och startade brunnsverksamheten. Brunnen fick samma privilegier som Medevi och Loka.

Från början var brunnsverksamheten inte särskilt omfattande. Mest var det lokalbefolkningen som liksom tidigare gick till Vålberga källa. Men även en och annan vägfarande passade på att rasta där och dricka av det märkvärdiga och hälsobringande vattnet som beskrivs som lättdrucket, balsamiskt, klart och gott och järnhaltigt av en obekant art. Den som drack vattnet kände sig snart botad från många olika åkommor.

Det först byggda badhuset var inte så stort och det brann ned i början av 1840-talet. År 1857 var ett nytt uppfört, men hela anläggningen bestod endast av detta badhus, som var 15x9 meter i två våningar jämte ett par mindre uthus. På nedre plan fanns en salong och fyra små vilrum. Den egentliga badverksamheten fanns på övre plan. Där var det en avdelning för kvinnor och en för män. Vattnet pumpades upp till tre stycken grytor, som var och en rymde 800 liter. Ugnarna var så stora att meterveden gick in, lång som den var.

Vid Vålberga Brunn fanns ingen restaurang och ej heller logimöjligheter. Badgästerna bodde inhyrda i bondgårdarna i grannskapet. De fick också hålla eget hushåll utom på ett par ställen där det tillhandahölls pension. Till dessa ställen kom ofta de förnämsta gästerna. På närliggande Skönberga inackorderades ibland upp till 30 gäster. Mest var det värmlänningar som kom, men även både norrmän och dalmasar gästade Vålberga Brunn. Många stannade någon dag, men de flesta tog kurer på två eller fyra veckor.

Brunnen gav arbetstillfällen

Badsäsongen var uppdelad i två terminer. Den första varade från början av juni till första dagarna i juli och den andra mellan mitten av juli och mitten av augusti. Man hade kapacitet för 60 gäster per termin och antalet bad som serverades kunde vissa tider vara inemot 200 per dag . Brunnsrörelsen innebar att trettiotalet personer under badterminen hade arbete i badhuset och även i därav avhängig verksamhet.

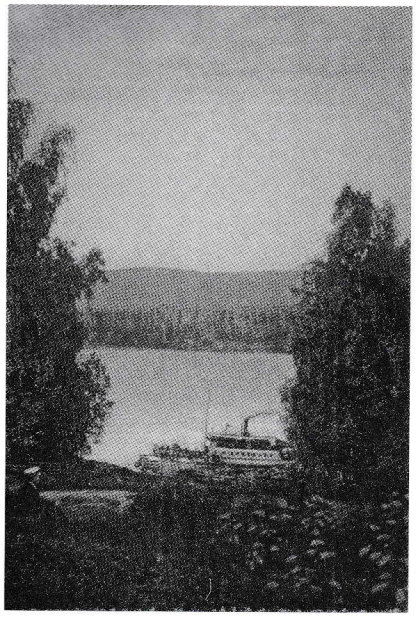

Ångfartyget Gösta Berling angör Skönberga brygga med badgäster

Badgästerna kom med hästskjuts, eller om de var långväga ifrån, så åkte de med båt till Skönberga brygga, där de möttes av Vålbergas skjutskarl, som med förspänd

blankpolerad Wurst körde dem till inkvarteringen.Med wursten gjordes också dagliga turer, bl. a. mellan Brunnen, Vålberga och bryggan. Alltid efter en bestämd turlista.

I badhuset kunde man välja mellan olika sorters bad. Så t.ex. tillhandahölls (serverades) gyttjebad, tallbarrsbad, enrisbad, myrstacksbad och saltbad. Allt under uppsikt av brunnsläkaren.

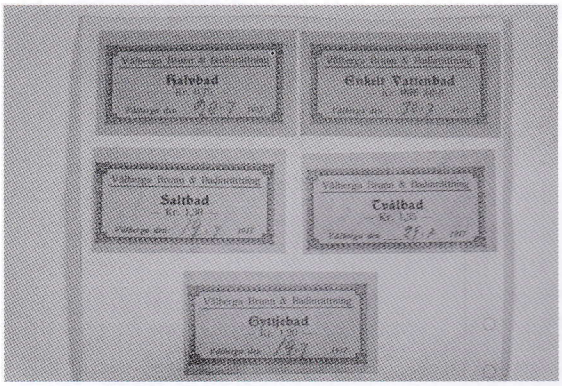

Badbiljetter

Gyttjebadet ansågs särskilt helande och välgörande mot gikt och reumatisk värk. Gyttjan som var kolsvart togs upp direkt ur källan och bereddes till badet genom att först torkas på tegelpannor och därefter finmalas i en handkvarn. Uppblandad med det järnhaltiga vattnet, med tillsats av ett par droppar olja, kom blandningen att se ut som såpa och var klar att gnidas in på det onda och värkande stället. Inpackad i linneduk vilade man sedan ett par timmar, innan badet avslutades med varm dusch. År 1859 kostade ett gyttjebad 20 shilling.

Det berättas att många som nästan invalidiserade och på kryckor kom skjutsade till Vålberga Brunn efter avslutad kur, kunde gå hem och lämna kryckorna i ett av uthusen. När brunnsverksamheten tog slut i början av 1920-talet, fanns i uthuset omkring 200 st kryckor som eldades upp.

I ett särskilt hus, det s.k. Dreckeshûs, samlades man för att "dricka brunn". Här umgicks badgästerna och ibland var stämningen mycket uppsluppen. Naturligtvis alltid av det balsamiska, lättdruckna, martialiska vattnet.

Sommarfest vid badhuset . Bilden från omkr. 1915.

En epok i Lysviks lokalhistoria är sedan 80 år till ända, men den livgivande och hälsobringande kallkällan kommer att för alltid finnas kvar.

Källa:
Anteckningar samlade av Albert Nilsson samt hörsägner.

Ett tips!

Du sparar postgirokostnaden om du betalar medlemsavgiften på årsmötet.

Ja ska jämt

Ja bruker myck å sej
ja ska jämt

när gôbben ska gå ut
ja ska jämt ge´n en kram

när en träffer e männisch en känner
ja ska jämt prat e stönn

när ja ska ut ätter mjölk
ja ska jämt gå ut

när ongan vill nô
ja ska jämt disk färdigt

när tellefon ringer
ja ska jämt ställ ifrå mej

när ja ska gå å lägg mej
ja ska jämt kram gôbben en gang te

dä kan allt bli mang jämt
på en dag

Pia i Bräcka

Häxan i Granbäck

av Arne Linnarud

1600-talet är känt som den tid då de stora trolldoms- och häxprocesserna ägde rum. Några exempel finns också från 1700-talet. Från år 1706 presenteras här ett mål där de inblandade parterna kommer företrädesvis från Granbäck i Gräsmark.

Huvudpersonerna

Bondhustrun Dordi Nilsdotter i Granbäck, 20 år, beskylld av sina grannar för vidskepelse och trolldom. Dordi är dotter till Nils Persson i N.V. Rottna.

Dordis make Johan Jonsson i Granbäck.

Olof Björnsson i Dalen, Nils Nilsson i Granbäck och Erik Håkansson i Granbäck, utsatta för Dordis trolldomskonster.

Annika Andersdotter från Sälsjön, "löskona", inemot 60 år gammal, benämnd "Ris-Annika". Dordi påstår att Annika är den som gett henne förmågan att förgöra kreatur.

Norska vandringskvinnfolket Kerstin har enligt Dordi lärt henne göra trollskott.

Från sockenstämma till tingsrätt

Prosten Sven Vigelius visar utdrag från protokoll vid sockenstämman, dit Dordi blivit anmäld av sina grannar för trolldom, svordom och trätosamhet. Även maken har klagat över Dordis elakhet mot honom.

Olof Björnssons hustru har satt upp en vadmalsväv. När Dordi inte får delta kommer hon med hotelser. Samma vecka dör en ko för Olof. En annan gång stjäl Dordi en mjölksil från Olofs hustru. Olof kräver i starka ordalag silen tillbaka. Strax därefter dör en sugga för honom.

Nils Nilsson berättar att han för Dordis "slemma mun" har slagit henne. Även för honom dör en ko strax efteråt.

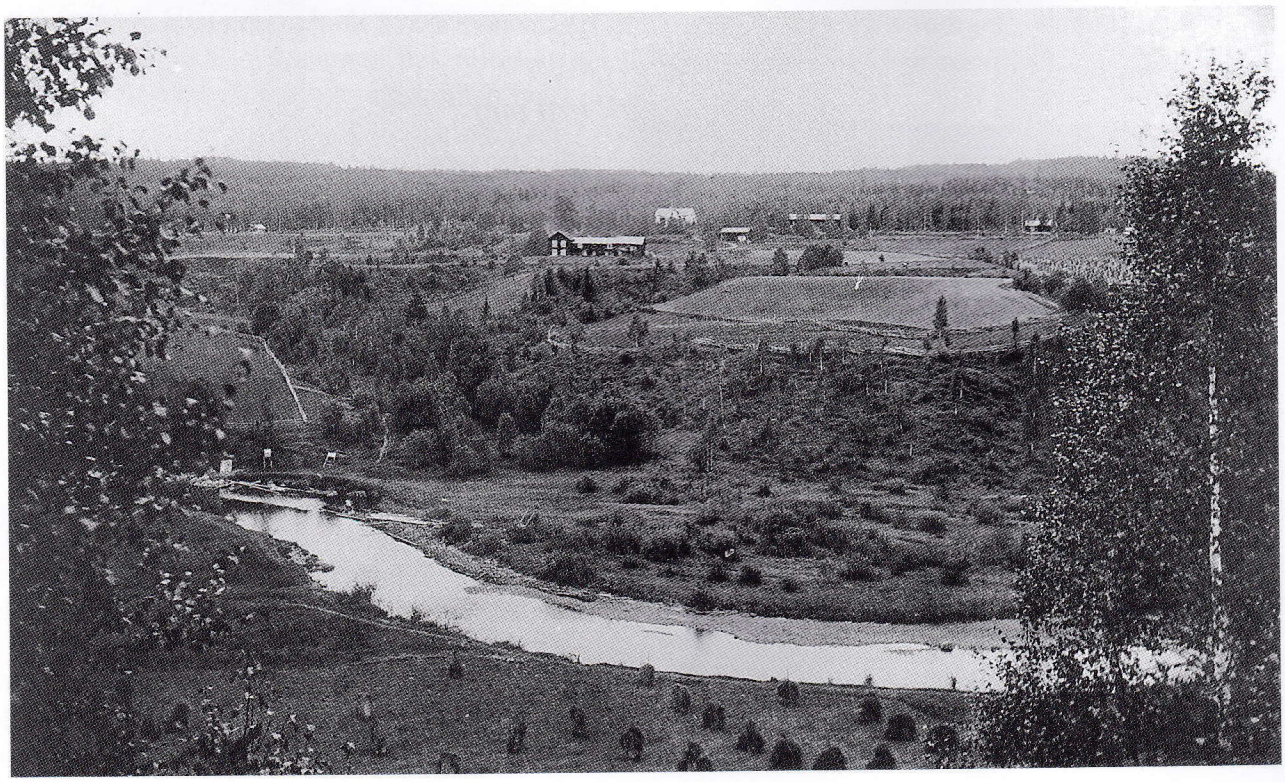

Vy från Granbäck på 1920-talet

Erik Håkansson har blivit utsatt för hotelser därför att han krävt igen en skål med brännvin som Dordi lånat. Följden blev att en ko dog för honom.

Besvärjelser och trollskott

Dordi förmanas att frivilligt bekänna. Efter viss tvekan beklagar hon att hon av ungdomligt oförstånd låtit sig förledas av Ris-Annika. Annika har lärt henne att ta inälvorna efter ett självdött kreatur och kasta dem framför dens fähusdörr, som hon har agg till. Samtidigt skall hon säga att "där skall gå ut lika mycket för honom och det i den lede djävulens namn och genom hans onda konster så sant som solen går upp på Herrens höga himmel".

Då skall det första kreatur som kommer ut ofelbart störta och dö.

Att Olofs ko och sugga dött genom hennes förvållande är Dordi själv övertygad om. Men Nils Nilssons ko är hon oskyldig till. Däremot erkänner hon att hon förgjort sex getter och en bock för honom genom trollskott.

Rätten förmanar Dordi till en sann bekännelse ifall hon behärskar flera liknande onda konster. Hon fortsätter då sin berättelse med att tala om hur hon av det norska vandringskvinnfolket Kerstin lärt sig göra trollskott. Man tar rester av garn och hår från skinn och trillar det tillsammans till en kula. När hon vill skada någon kastar hon den och befaller den fara dit hon vill i djävulens namn. Olofs sugga och Eriks ko har blivit fördärvade och skjutna till döds på det sättet. Likaledes har hon skjutit tre getter för Håkan Elofsson i V. Rottna som hämnd för att Håkan och hans hustru varit hårda mot sin legopiga som var Dordis goda vän.

Båda dessa konster skall göras på torsdagskvällar efter solnedgången. På direkt tillfrågan av häradsrätten nekar Dordi till att ha förgjort ännu mer boskap eller någon människa. Målet uppskjutes till ett extra ting tre månader senare. Under tiden förvaras Dordi i Kronans fängelse.

Extra ting

Dordi tillfrågas om hon står fast vid sin tidigare bekännelse och försäkrar att allt är sant. Ris-Annika inkallas, "hwilken alldeles nekade sig hafwa Dordi någon sådan ondh konst elr annor wijdskippelse lärdt, elr att hon sielf sådant kan, bediandes Gud sig bewara, ock låta så sandt få ärfwa saligheeten, som hon där i oskylldig och frij är". Vid konfrontation med Annika återtar Dordi sin beskyllning och påstår att hon lärt sina konster av Kerstin och ingen annan. Kerstin återvände till Norge året innan och kan därför inte höras.

De allvarstyngda gråhårsmännen i nämnden som bör ha blivit invalda för sin klokhet och sitt goda omdömes skull frågar nu Dordi om hon haft samtal med djävulen själv om sina onda konster eller om hon någon gång farit till de möten han brukar ha med sådana elaka människor. Men Dordi nekar till båda delarna.

Rättens utlåtande

Efter noga övervägande fäller rätten sitt utslag. Eftersom Dordi inte bett om Guds kraft och makt måste hennes konster skett genom djävulens verkan och trolldom. Genom att påkalla hans namn och hjälp har hon avvikit från Gud och gått i gemenskap med Satan. Därför har hon gjort sig förtjänt av ett hårt straff. Ingen människa har emellertid skadats vilket skulle krävts för att dödsstraff skulle utdömas. För säkerhets skull hänskjuts målet till hovrätten.

Annika Andersdotter frias helt och ett vite uppsätts för att ingen framgent skall komma med några liknande beskyllningar mot henne.

Jag har inte haft tillgång till hovrättens utslag, men det bör stå helt klart att Dordi inte riskerade dödsstraff. Redan i tidigare tid, med strängare normer, mildrade hovrätten ofta häradsrättens dödsdomar. I detta fall såg heller inte häradsrätten anledning till ett så hårt straff. Det mest troliga är en viss tids fängelse på vatten och bröd, vilket Dordi vid det extra tinget till en del redan avtjänat. Ett annat vid den tiden brukligt alternativ var böter, vilka för en medellös omvandlades till kroppsstraff, för en kvinna risslitande och för en man spöstraff eller gatlopp.

Källa:

Fryksdals härads tingslags dombok 1706.

Mor i Backen.
I denna lilla stuga lite öster om Jaal i Tosseberg bodde Marit Persdotter. Hon var född 1840 i Ingebyfjolen. Hennes stuga har flyttats från Ingebyfjolen till Tosseberg och sedan till Åhna. Den står nu på sin tredje plats mittemot mejeriet

Stugan i Berg, Tossebergs största gård vid klättens fot. Mangårdsbyggnaden revs i mitten av 70-talet då 45:an skulle byggas. Den monterades ner och fraktades på lastbil till Stockholm. Lillstugan till höger flyttades till östra sidan av vägen, likaså den fina timrade källarboden. I dag rusar bilarna fram över den förr så fina trädgården och verandan med den strålande utsikten över Fryken. Jordkällaren på övre sidan är nu enda synliga märket av gården.

Under 1870-talet var vedspisen en stor nyhet som gjorde livet lättare för husmor och förbättrade hemmiljön. Här i köket på Jaal har järnspisen murats in i den gamla öppna spisen.
Vid grytorna Maria Nilsdotter 1850-1933. Hon var gift med Lars Eriksson från Lysvik och halvsyster med Marit (mor i Backen).
Foto från 20-talet.

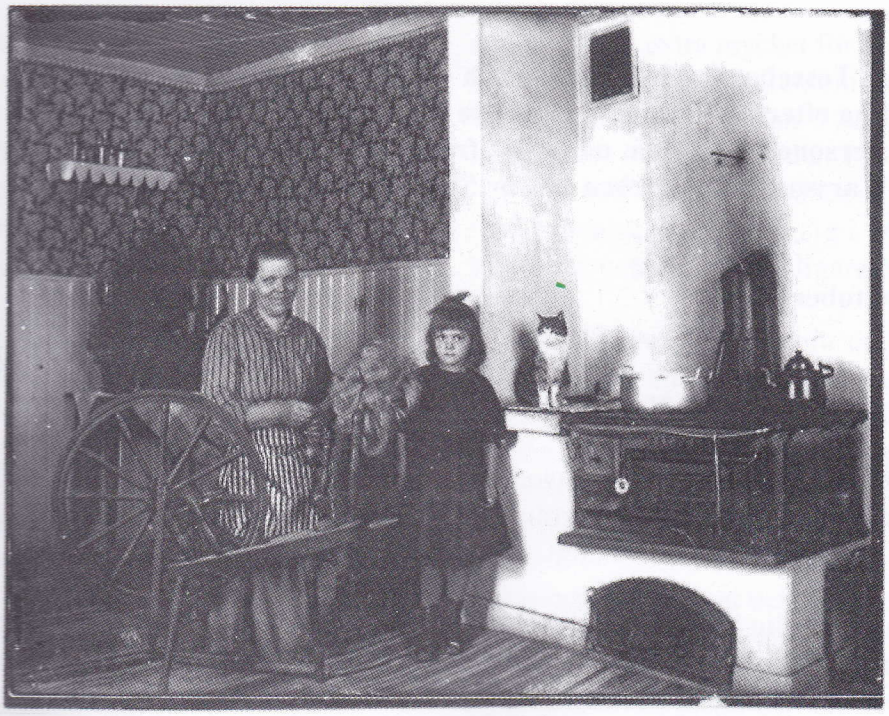

I köket hos "Näsfeldtan", Tosseberg. Vid spinnrocken mormor Vilhelmina (Mina) Sundberg f 1871 med barnbarnet Elvira (Viran) f 1918. Vilhelmina kallades även "kvastgumman", då hon tillverkade kvastar och sålde.

Mor och dotter i Ö:a Myra, Tosseberg,
Katarina Emanuelsdotter / g. Johannesson f 1840 och
dottern Hulda Larsson / g Lundell f 1883.
Hulda kallades "Vär-Hulda".

En linbastu i Tosseberg. Linet bråkas och skäktas.
Trots ihärdiga efterforskningar har vi inte lyckats att identifiera mer än tre personer på bilden, nämligen från höger nr 2, Olivia Olsson i Berg, nr 3 Selma Larsson, Smedbacken och nr 5 Augusta Larsson på Jaal.

Foto från oktober 1926.

En sed vid linberedning (käftning)

Detta var ett typiskt kvinnogöra i gången tid och då samlades en grupp kvinnor för att utföra detta arbete. Ofta sågs detta som ett roligt arbete av kvinnorna när de fick vara tillsammans och det var vanligt med mycket skämt.

En sed som var vanlig i Fryksdalen, var att om ett manfolk hade vägen förbi denna linbastu lockades han ofta fram dit med löfte om kaffe av kvinnorna. Väl framkommen och intet ont anande togs han om hand av kvinnorna som höll i honom medan de andra stoppade ner linagnar innanför skjortkragen, vilket framkallade en outhärdlig klåda.
Den drabbade måste hem och byta skjorta fortast möjligt. Detta skälmstycke kallades att smaka Brura. Äldre erfarna män tordes aldrig gå i närheten av en linbastu när arbetet pågick.

Huruvida mannen på kortet fick smaka Brura eller inte är inte känt.

Samtliga foton är tagna under 1920- talet av Johan Larsson i Tosseberg.

Ägare till fotona är Kerstin Meric.

Den vedervärdiga timmerhuggningen

av Ragnar Magnusson

Ibland flyter det upp skärvor ur det förflutna och glimtar till i sekundsnabba sekvenser vilka kan nystas upp som händelseförlopp ur minnesbrunnen.

Som timmerhuggningen åt Viktor i Hagen.

Jag hade genom giftermål blivit bosatt i V:a Ämtervik och för att komma ifrån baracklivets torrkokta ärtgrytor och vidbrända gröt brukade jag kring julveckorna ta en liten avverkning på hemskogarna.

Av den anledningen stod Viktor i Hagen i köksdörren en decemberkväll och hummade försagt. Viktor var en medelålders ungkarl, som brukade en egendom i Hensgård. Han var stillsam och försynt och lite senfärdig, det sistnämnda en egenskap som var så utbredd bland den manliga delen i denna del av socknen, att det räknades som ett folkdrag. Påståendet att de uppsköt de flesta göromålen med uttrycket: "Dä gör ve te vecka!" var inte direkt överdrivet.

De flesta av dem var kraftiga bjässar och axelbreda som ladugårdsdörrar. Lugna och stabila var de och deras slagsmål med utsocknes blev sällan blodiga. Med ett kraftigt tag i kavajslaget höll de sin antagonist ifrån sig och betraktade honom med en viss eftertänksamhet, samtidigt som de lugnt konverserade med omkringstående. När anfallaren envisades med att ilsket slå och sparka i tomma luften, tog de i slutfasen andra handen ur byxfickan och hivade upp honom i luften några gånger, varpå han lite hårdhänt släpptes i marken. Detta räckte i regel för att bråkstaken slokörad skulle lomma iväg.

- Hrm, Hrm, ja har stämpel ut lite skog åvafôr Masthogg, skull int dä pass ôt dej unner julveckera? sporde Viktor.

- Ä dä mö temmer? Min fråga var logisk då timret höggs obarkat, en klar fördel när barken satt som ett ispansar de dagar temperaturen kröp under noll.

- Hrm, en å ann stock blir dä nock, blev svaret. Om jag ägt lite mer psykologisk skarpsyn skulle jag ha märkt det sekundsnabba ögonflackandet innan han svarade. Då han var sanningsenlig tog jag hans uttryck "en och ann stock" som ett utslag av blyghet. Och Masthugget! Bara namnet gav visioner om högvuxen kvistren timmerskog där träden stod som smäckra tempelpelare och gav både tre och fyra timmerstockar. Liksom att Hensgårdsbönderna var beryktade för sina sparade storskogar.

- På tre vecker dammer du ner ét, försäkrade Viktor.

- Å tjugotre öre kubikfoten får du.

Sedelprasslet blev nästan påtagligt och jag såg mig redan befriad från de efterhängsna matnotorna i Hensgårdsboa.

- Tjugofyra öre, sa jag och Viktor slog till, betänkligt snabbt. Han skulle hämta mig nästa morgon.

Snön hade vräkt ner under natten och när Viktor kom åkande i dyngdrogen vid elvatiden - ovanligt tidigt efter Hensgårdsmått - var det bara krimmermössan som syntes, lustigt guppande ovanför snöplogkanten.

Vid Masthuggets kökstrappa slutade vägplogningen och hästen fick plumsa i snö upp till buken. Kommen till första skygårsöppningen prottade Viktor.

- Ja , da skull ve var framm da! Här börjer hogginga. Han plockade ur mina verktyg.

- Här??? Bestört såg jag mig omkring och modet dalade till bottenläge. Jag som trodde jag upplevt det mesta av usel huggning. Avverkat vattensjuka torrakor vid Baksjön, hängt i Blomsteråsbergens solstekta stup och segdragit sågen genom tjurvedsvridna gammelgranar, under ilskna eder fördärvat verktygen på bombsplittrad massaskog (flyget hade faktiskt övningsbombat Stensjövägen under kriget) och slitit med livsfarliga vindfällen på Nirs Ors-

skogen men allt detta förbleknade till ett intet vid det blickfång som nu delgavs mig. Sockertoppsformade gröngranar omgärdade av rishängen som svepte ner i snötäcket likt gammaldags krinoliner.

Kamelpuckelstora kvistfästen som skulle misshandla yxegg och armar. Rotgrova, knotiga och krokiga missfoster, som haggranar med förkärlek utvecklades till.

Jag svor inte, för Viktor var en fin människa som jag inte ville såra, men han hörde min besvikna suck och vände sig om innan han smaskade på hästen:

- Du får väl tjugofem öre då, å ja kommer tebaka i afta å kör ihop dä du ha högge.

Jag suckade än en gång och med verktygen som ballast simmade jag betryckt ut i snöhavet.

Samtidigt slog det mig att jag på ett sätt var privilegierad. Ingen annan huggare skulle någonsin få sätta yxan i ett sämre skogsbestånd. Jag hade nått den absoluta nollpunkten på timmerhuggningens område. Jag ensam skulle framdeles kunna skryta med att ha avverkat den vedervärdigaste skog vår Herre någonsin skapat. Jag var den utvalde och jag bemäktigades av ett slags vördsamhet.

Det var inte dunsande och brakande en sådan risvarg tog mark när man väl filat igenom rotklumpen Med en motvillig suck vände den överända och stegrade egensinnigt rotändan rakt upp i luften, buren på sega grenar, vilka likt bläckfiskarmar grävde sig ner i snön. Man fick försöka med yxan arbeta sig in i denna djungel av ris, så att stammen sänkte sig till arbetsläge, varpå den egentliga kvistningen började. Efter detta var det att låta barkspaden studsa mot grönbarken, som bet sig fast i alla skrevor och dalar som bildats av kvistknotor och utväxter.

Frampå eftermiddagen låg i alla fall några beläten avskavda. Magra och skrantiga lyste de benvita mot de väldiga rishögarna.

Huttrande tuggade jag i mig en frusen smörgås. För kallt var det. Jag hade en förnimmelse av att närma mig även den fysikaliska nollpunkten, den då allt liv upphör. Och mina molekylrörelser hade avtagit avsevärt när Anders i Masthugget kom kravlande i riset.

- Sitter du här i kördda å drar på dej blåskatarr, femti meter ifrå stôgvarmen? Nu följer du mä in te Emma

Jag var inte nödbedd. Förutom kylan slapp jag ha huggareländet för ögonen när jag åt.

I Masthuggsköket, dit även Viktor ropats in, var det varmt och ombonat. Emma och Anders var lättsamma och pratglada och glitterskrattet låg alltid på lur i Emmas vänliga ögon. De var komna uppifrån Dalby och på sin sjungande dialekt drog de historier och skämtade med Viktor, som gick i giftastankar.

- Ska du köp gullringer nu när du satt igång mä skogsdriving? skrattade Emma, med anspelning på hans nyligen anskaffade hushållerska och Viktor hummade och skrockade förläget.

Masthuggsköket blev i fortsättningen den oas där Viktor och jag kom att tillbringa allt längre kaffepauser. Den stimulerande trivseln därinne hos dessa gästfria människor gav mig en ljusare syn på tillvaron och mötet med rismarorna på hygget.

Men de timmerstockar jag lyckades få ihop skulle inte den mest vidsynte inmätare godkänna, vilket Viktor begrep.

- Ja såger brär å dom på Peckåssåga. Dä kan behövs litt bräforing på uthusa, sa han.

Det berättades senare att när vårsolen började verka, vred och slingrade sig det nysågade virket i brädhögen likt serpentiner och det knattrade som k-pistsalvor när kvistarna small ur sina hål. Bräderna liknade schweizerost när Viktor drog fram dem och så vinda var de, att när han fäste en ända, vred sig den andra ur spikfästena.

- Ja högg ve å dom te slut men int ens dä dugd de te. Dä small å brak i spisen se ja vart rädd den skull far isär, berättade Viktor.

På tre veckor klarade jag i alla fall av eländet och konstigt nog blev förtjänsten hygglig, trots vedermödorna och de långa kafferasterna.

- Ja har att e stämpling väst på skogen om du vill fortsätt, sa Viktor hoppfullt. Dä ä att litt bätter hogging dä.

Men jag tackade för mig och skyllde på ett timmerskifte på bolagsskogen. För nu begrep jag att med Viktors sanningsenlighet var "litt bätter hogging" bara "litt bätter hogging!"

Emma i Masthugget fick dock rätt när det gällde guldringarna, för inte långt efter drog Viktor iväg med sin Olga till prästen och sen blev de ett par som levde lyckligt och väl i alla sina dagar. Så ett vackert slut blev det i alla fall på den vedervärdiga skogsavverkningen!

PQ-kultur...(Forts. frt. sid. 17)

1858 och nedriven 1912.

Men ska man dra igång något sådant, så fastnar man väl i något sådant där EU-projekt. Kanske även jag kommer att få gnaga i mig dessa sura äpplen? Får nog kanske göra det med tanke på vad det kan vara värt för eftervärlden.

En annan sak, som man givetvis inte undgår, är ju den vanliga svenska avundsjukan. Men man kan ju se även detta som något intressant. En variant nämnde jag i början av den här artikeln. Ett annat lika dumt uttalande är, att jag hjälper till med att föra kapital ut ur Sverige. Det senare skulle anspela på, att allt vad inträdet i muséet ger mig, går vidare till ryska barnfamiljer.

Detta är ju givetvis inget att skryta om och göra sig märkvärdig över. Den som har vänner i Ryssland och vet hur livet är där för vanligt, hederligt folk, ser mitt handlande som helt naturligt. Att ha en jättestor familj förpliktar och att avståndet till dem är några hundra mil har ju ingen betydelse.

Så de som inte bryr sig om att kapitalet lämnar Sverige är hjärtligt välkomna till mitt museum. Dessutom är ju inträdet helt frivilligt. På entrédörren kan de intresserade välkomnas av budskapet: "Minsta rekommenderade frivilliga inträde är 50 kr".

Bokning sker enklast genom att ringa till Medskogs Aktivitetsby, tel 0565-32123. Hemsida: www.fryksdalen.com/ostemting

---

GÖR EN VANDRING FRÅN HELVETE TILL HIMMEL

Sunne Kyrka "Fryksdalens Domkyrka" - är en symbol för världsalltet. Hon - liksom landets övriga 3.700 kyrkor skall vara en mötesplats för himmelen och jorden, för livet nu och livet efter detta. När du stiger in i kyrkorummet börjar du en vandring genom ditt eget liv, från dopet till evigheten, från underjorden i väster till himlen i öster, genom kyrkporten till koret. Det är den heliga vägen - via sacra. Sunne Kyrka i tiden - ett kulturarv! För information om Gudstjänster och annan verksamhet: tel. 0565-10248. Sunne Kyrka är öppen dagligen kl. 08.00-16.00, sommartid 08.00-20.00.

VÄLKOMMEN!

ÅKES
EL & BYGG AB
ELON Butik
Badhusg.7 SUNNE
☎ 0565-178 70
EL & VVS INSTALLATIONER HUSHÅLLSMASKINER

VI FÖR ALLA MARKNADENS
LEDANDE VITVARUMÄRKEN

HUSQVARNA ¤ CYLINDA ¤ MIELE

ELEKTROHELIOS ¤ BOSCH ¤ AEG

WHIRLPOOL ¤ GORENJE ¤ ELVITA

m. fl.

STIHL®
Gjord för att hålla längre

FS 450 K
Proffsröjaren med marknadens lägsta vibrationer.
44 cm³ & 2,8 hk

026 C
Den ideala proffssågen med verktygslös kedjespänning!
49 cm³ & 3,5 hk

020 P
Världens lättaste proffssåg!
35 cm³ & 2,3 hk

GÖR DET MED DELAR FRÅN
AB BIL-SHOPEN
SUNNE 0565-106 18

Vivo Matkassen
-En god affär alla dagar till 22!
KRISTINEHAMN • TEL. 0550-808 21
SUNNE • TEL. 0565-102 95

Provkör nya
SAAB
OPEL
Wafab Bil
DIN SAAB OCH OPEL HANDLARE
Tel. Thomas 0565-71 14 44 Fax. 0565-71 17 29
Verkstad 0565-71 17 70 Butik 0565-71 17 53

Carlssons

RÖR

Mellby 26
686 91 Sunne
tel 0565 - 311 19
070 - 5733959

När det skall firas!
Vi har presenten.

Glas Porslin Husgeråd
Väskor och Leksaker

SUNNE-BAZAREN
GLAS • PORSLIN • VÄSKOR • PRESENTER • LEKSAKER
Kvarngatan 19, Sunne • 0565 - 106 19

Järnbolaget

- Hem och Industri -

TORSBY
0560-12040

SUNNE
0565-13520

HAGFORS
0563-12090

När innehållet är viktigare
än förpackningen
är förpackningen viktig!

Tetra Pak

Tetra Pak Packaging Material AB
Box 502
686 28 Sunne

0565 - 688 000

NAO
ENTREPRENAD AB
SUNNE

0565 - 127 19, 120 17
Mobiltfn. Allan 070 - 6449700

HYDRO OMBUD FÖR NORSK HYDRO

RAMSTRÖMS TRYCKERI

i Fryksdalen sedan 1919

Telefon: 0565-140 50 • Fax: 0565-71 15 25
Box 55 • 686 22 Sunne • Sundgatan 13
E-mail: ramstroms.tryckeri@sunne.mail.telia.com

NYBIL • BEGAGNAT • LEASING • UTHYRNING • BENSIN

DAGS ATT BYTA BIL!

Välkommen in till oss

Helmia Bil

– bygger på förtroende

SUNNE	KARLSTAD	ARVIKA	TORSBY
0565-171 00	054-17 07 00	0570-474 00	0560-272 00
HAGFORS	FILIPSTAD	ÅRJÄNG	
0563-373 00	0590-60 83 00	0573-125 30	

DIN VOLVO & RENAULT HANDLARE

SUNNE LBC
MITT I SAGANS LAND

RING OCH BESTÄLL ELLER BEGÄR OFFERT PÅ
TRANSPORTER
AV ALLA SLAG

Vi förmedlar:
Hjullastare ¤ Grävmaskiner ¤ Bandtraktorer
Väghyvlar ¤ Maskintrailer
Containertransporter, m. m.

Vi levererar också.
MAKADAM • MATJORD
SAND • GRUS

SUNNE LBC

0565 - 711255

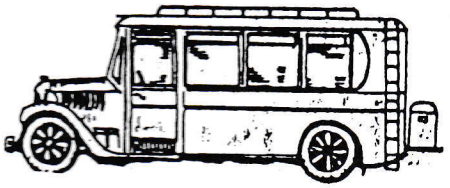

JÖNSSONS BUSS

- ett 70-årigt familjeföretag

Bussbeställningstrafik för sällskapsresor upp till 63 personer.

Busslinjetrafik

Tel. 0565 - 921 22
0565 - 921 65

Modern bank med bygde- och kulturtraditioner.

Vi är enda banken i kommunen som har fyra bankkontor.

Välkommen in!

Fryksdalens Sparbank
www.fryksdalenssparbank.se

Sunne Lysvik Gräsmark V:a Ämtervik

VI KAN DET VI SÄLJER !

I vår butik finner du allt som bör finnas i en välsorterad färghandel
Färg - Vägg - Golv - Kakel - Städ
Markiser - Hobbyart
Uthyrning av slipmakiner högtryck, kakelverktyg, mattvätt städmaskiner m.m.

Välkommen in!

Prabbbutiken
BROBY FÄRGHALL
Bryggargatan 3 • 0565 - 107 20
Spektrum

expert
Vi är vad vi heter.

Kvarngatan 27, Sunne
Tel. 0565-129 23

Välkomna till

HEMBYGDSFÖRENINGENS
ÅRSMÖTE

sönd 12 mars 2000 kl 15.oo

Ur programmet:

Underhållning av Sunne Manskör

*

Årsmötesförhandlingar

*

Utdelning av förtjänsttecken
till nya hedersmedlemmar

*

Överlämnande av
Värmlands Sångarförbunds standar
till Sunne Hembygdsförening

*

Kaffeservering

*